

Zdravko Klanjšček

O STRATEGIJI IN TAKTIKI NOV IN PO SLOVENIJE

Upravičenost in opredelitev vprašanja

V vojaški teoriji najdemo trditev, da je strategija del vojne veščine, celonjena vodilna veja. To je *teorija in praksa priprave in uporabe celotnih oboroženih sil za dosego nekega vojnega cilja z oboroženim bojem*.

Seveda se moramo najprej vprašati, ali sploh lahko govorimo o strategiji NOV in PO Slovenije. Morda smo upravičeni govoriti le o strategiji narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije na slovenskem ozemlju, katere del so bili NOV in POS, pri njih pa govoriti le o vprašanih taktike, o posebnostih operativne veščine na slovenskem področju in podobno.

Nesporno je dejstvo, da so leta 1941 nastali in ves čas narodnoosvobodilne vojne obstajali kot del narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, ki jo je vodil vrhovni štab in centralni komite KPJ za vso Jugoslavijo, narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Slovenije pod vodstvom glavnega štaba, izvršnega odbora OF in centralnega komiteja KP Slovenije. Slovenski narod je imel množično borbena osvobodilna gibanja, Osvobodilno fronto, ter organe ljudske oblasti, ki so se razvili med NOB od svojih elementarnih do polnih, tedanjim vojnim razmeram ustreznih oblik suverene narodove oblasti in državnosti. Vodstveni organi osvobodilnega gibanja so določali vojno politiko, NOV in POS kot celota pa so bili oboroženi del organizmov tega gibanja, ki so služili uresničitvi ciljev te politike. *Ta obča vojna vojaška politika suverenega osvobodilnega gibanja slovenskega naroda je pravzaprav strategija NOV in POS.*

Mogli bi torej postaviti trditev, da je strategija NOV in POS *teorija in praksa priprave in uporabe slovenskih oboroženih narodnoosvobodilnih sil za dosego ciljev osvobodilnega gibanja slovenskega naroda z oboroženim bojem.*

Kakšen je potem odnos med strategijo NOV in POS ter strategijo NOV in PO Jugoslavije, v katere so se NOV in POS vključili kot sestavni del z odlokom Slovenskega narodnega osvobodilnega odbora z dne 17. septembra 1941 o vključitvi slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne oddelke Jugoslavije?

Očitno je vsekakor, da obča strategija narodnoosvobodilnih sil Jugoslavije vsebuje tudi osnovna načela in cilje NOV in POS. Ne le, da je Jugoslavija usodna in naravna skupnost stoletja zatiranih jugoslovanskih narodov in širša

domovina Slovencev, marveč je aprila 1941 vse jugoslovanske narode zadela nesreča, iz katere je vodila le ena pot, pot vstaje in neizprosnega oboroženega boja. Osnovna vprašanja, na primer, način bojevanja v razmerah okupacije, vprašanje odnosov do ubežne kraljevske vlade, do zaveznikov in protihitlerjevske koalicije ter podobno, so bila v svojem bistvu ista pri vseh narodih, ki sestavljajo jugoslovansko skupnost. Zato so tudi poglavitna vprašanja strategije in taktike narodnoosvobodilnega boja v Jugoslaviji kot celoti veljavna tudi za Slovenijo kot njen del. Vendar se v Sloveniji glede na posebne razmere in glede na poseben položaj Slovencev na delu sveta, kjer živijo, kažejo tudi neke značilnosti, ki so lastne le Sloveniji. Morda bi mogli *odnos medsebojne vsebnosti obče jugoslovanske in posebne slovenske strategije definirati tako, da je strategija NOV in POS hkrati tudi konkretna oblika obče jugoslovanske strategije, ki je ustrezala interesom slovenskega naroda, zagotavljala njegovo suverenost na celotnem narodnostnem ozemlju in omogočala uresničitev njegovih ciljev v skladu z razmerami v Sloveniji.*

Za boljše razumevanje zastavljenega vprašanja je treba seči nekoliko nazaj. Slovenci, pripadniki enega od najmanjših narodov v Evropi, prebivajoč na zelo izpostavljenem prostoru med srednjo in južno Evropo ter Balkanom, smo se oblikovali kot narod v procesu stalnega odpora proti silovitemu raznarodovalnemu pritisku sosednjih velikih narodov. Ta pritisk je zlasti naraščal v dobi imperializma. Tako je med obema svetovnima vojnama še vedno živela tretjina Slovencev pod tujo oblastjo, kjer so bili predmet neusmiljenega raznarodovanja, zlasti v obdobju, ko so se pri teh sosedih že okrepili in razrasli fašistični totalitarni režimi.

Še več, spričo krepitve militarizma in agresivnosti v teh sosednjih deželah je pretila Slovencem ob začetku druge svetovne vojne čedalje bolj nevarnost, da bo tudi del slovenskega naroda, ki je bil v kraljevini Jugoslaviji, izgubil demokratične svoboščine, ki si jih je pridobil v okvirih versajske jugoslovanske državne skupnosti, in da bo postal kot celota plen imperialističnega pohlepa svojih fašističnih sosedov.

Boj za obstanek slovenskega naroda je zato mogel biti le protifašističen in protiimperialističen. Reakcionarne meščanske politične stranke v zapletenih družbenopolitičnih odnosih tedanjega sveta niso mogle voditi tega boja. Rešitev slovenskega narodnega vprašanja, ki je bila objektivno možna le z bojem proti imperializmu na zunaj in hkrati proti buržoaznemu hegemonizmu znotraj države, so mogle izbojevati samo revolucionarne slovenske demokratične moči v zavezništvu z enakimi silami drugih narodov Jugoslavije in z naslonitvijo na revolucionarno gibanje v Evropi in v svetu.

Odras teoretične jasnosti o nujni povezavi socialnih ciljev delavskega gibanja z bojem za rešitev slovenskega narodnega vprašanja je bila že ustanovitev KP Slovenije v okviru KP Jugoslavije, ki ji je sledilo uspešno združevanje najširših demokratičnih množic hkrati s spreminjanjem partije v trdno idejnopolično in organizacijsko jedro, v štab bodoče revolucije.

Aprila 1941 je dolgotrajni imperialistični in raznarodovalni pritisk na Slovence dosegel svoj vrhunec. Okupatorji so zasedli in si razkosali tudi del slovenskega ozemlja, ki je bil v kraljevini Jugoslaviji, ki je tako hitro razpadla tudi zato, ker ni mogla pravočasno rešiti mednacionalnih odnosov in ker ni zagotovila svobodnega razvoja slehernega od narodov, ki so jo sestavljali.

Slovenskò narodno ozemlje je bilo razdeljeno med tri napadalce in na šest delov z različnimi upravnimi režimi, v sosednji Hrvaški pa se je razbohotilo šovinistično ustaško gibanje, ki je z nemško pomočjo razglasilo Neodvisno državo Hrvatsko. Vrhovi slovenskih meščanskih političnih strank z »narodnim svetom« na čelu so razgalili svoj protiljudski in protijugoslovanski značaj. Toda poskus uresničevanja skrajno nazadnjaške politike vključitve Slovenije v fašistično ureditev srednje Evrope v obliki posebne slovenske državnice po zgledu na Slovaško je bil v nasprotju z interesi napadalcev. Ti so sklenili Slovenijo razdeliti, popolnoma raznaroditi in uničiti.

Položaj slovenskega naroda je torej z okupacijo postal strahotno težak. Ni bil le razkosan in ponižan ter prepuščen na milost in nemilost okupatorjem, temveč mu je pretilo popolno uničenje ter izginitev z etnične karte Evrope. Bil je tudi osamljen. V bližnji Hrvaški so se širili nacionalizem, mednacionalno sovražstvo in iluzije, da je »neodvisna Hrvatska« uresničila težnje hrvaškega naroda po neodvisnosti. Vsa Jugoslavija je ječala pod okupatorsko oblastjo in vsa Evropa, razen Sovjetske zveze, Anglije, Švice in Švedske, je bila na ta ali oni način vključena v fašistični novi red, ki so ga v tako kruti obliki prinašali napadalci tudi v Slovenijo.

Osnovna strategija ob začetku vstaje

Sklep političnega biroja centralnega komiteja KPJ, ki se je sestal 10. aprila v Zagrebu, torej še med aprilsko vojno, naj se nadaljuje z odporom proti napadalcem, v primeru poloma države pa začne organizirati oboroženo vstajo, in tudi odločitev centralnega komiteja KPS dne 12. aprila 1941 v Trebnjem o zbiranju orožja in streliva, sta izražala jasno usmeritev komunistične partije na oboroženo vstajo, ki se bo začela takoj, ko bodo dozorele osnovne stvarne okoliščine. Majsko posvetovanje KPJ v Zagrebu je pred komuniste Slovenije kmalu postavilo tudi osnovne strateške naloge »zbirati slovenski narod v vseh okupiranih področjih, tudi tistih, ki so bila v pretekli imperialistični borbi odzeta Sloveniji, v boj proti okupatorskim zverstvom«.

Glede vprašanja, kako nadaljevati v novih okupacijskih razmerah boj za dosego ciljev delavskega gibanja ter za združitev in osvoboditev slovenskega naroda, je bilo vodstvu KPS že od vsega začetka jasno, da k tem ciljem vodi samo ena pot, oboroženi boj, ki ga je treba začeti takoj in z vsemi sredstvi, ter tudi to, da je treba najprej ustvariti množično borbena organizacijo, ki mora biti močna politična opora in trdno zaledje bodočih oboroženih enot. Zato je KPS že konec aprila 1941 dala pobudo, da se je — oslanjajoč se na že pred aprilsko vojno doseženo akcijsko enotnost s krščanskimi socialisti, delom Sokola in skupino naprednih kulturnih delavcev — ustanovila Proti-imperialistična fronta slovenskega naroda, poznejša Osvobodilna fronta slovenskega naroda. Postala je enotna združevalna organizacija najširših narodnih plasti in temelj bodočih oboroženih narodnoosvobodilnih oddelkov.

Seveda sam akt ustanovitve OF in njenih nižjih vodstev še ne bi pomenil veliko, če ne bi bilo stvarnih naporov partije za njeno krepitev na terenu. Njeni člani so vztrajno izpopolnjevali zgradbo OF in organizirali zbiranje orožja in streliva. KP je povezovala in odbirala ljudi iz svojih vrst in vrst pripadnikov gibanja za vojaške naloge in pripravljala tiste, ki naj bi potem tudi šli v

enote in boj. Na junijski partijski konferenci v Ljubljani, na kateri je bila zlasti pomembna razprava o vojaških pripravah, so določili, naj vsi komiteji osnujejo vojaške komiteje ali pa jih razvijejo iz prejšnjih vojaških komisij, ki so obstajale še pred napadom na Jugoslavijo. Iz teh vojaških komitejev so se razvila prva vojaška poveljstva.

Ko so ob napadu Hitlerjeve Nemčije na Sovjetsko zvezo v mednarodnem merilu nastopile nove kvalitetne okoliščine v razvoju druge svetovne vojne in ko so ustanovili glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ter sklenili preiti iz priprav v neposredno oboroženo akcijo, do česar je prišlo v drugi polovici julija, so nastajajoče partizanske čete že imele relativno močno oporo v razpredeni organizaciji Osvobodilne fronte. Oblikovanje prvih partizanskih čet je bilo torej zasnovano na obsežnih in vsestranskih pripravah, političnih, organizacijskih, vojaških itd.

Če s stališča zastavljenega vprašanja presojava obdobje priprav in začetkov oborožene vstaje na Slovenskem kot celoto, potem moramo ugotoviti, da je *nastajajoča strategija slovenskih partizanskih čet del obče politične strategije KPS, ki je po sovražni zasedbi Slovenije začejala novo etapo velikega boja revolucionarnih množic slovenskega naroda za njegovo svobodno življenje, združitev in osvoboditev, za napredne družbene spremembe. To je bila vojna politika KPS v novih, okupacijskih razmerah, ko so za doseg ciljev osnovnih delovnih slojev in naroda kot celote bila potrebna druga sredstva, načini boja in organizacija.*

Strateški dejavniki vstaje

Ko skušamo ugotavljati, kateri in kakšni so bili *dejavniki* te vojne politike, ki so imeli strateški pomen, moramo v prvi vrsti poudariti, da bi bil glede na geografski položaj Slovenije, prepreženost z dobrimi cestami in železnicami, glede na industrijsko razvitost, posebej pa še glede na gostoto sovražne zasedbe, oboroženi boj partizanskih čet nemogoč, če bi te čete ne imele »*krepkega smotrno ustvarjenega in vodenega množičnega političnega zaledja*» (B. Kidrič).

Množična, borbena in dobro organizirana Osvobodilna fronta, ki je združevala ves čas osvobodilne vojne, hkrati z njenimi poznejšimi posebnimi organizacijami, kot so bile Zveza mladine Slovenije, Slovenska protifašistična ženska zveza itd., revolucionarne in k svobodi stremeče slovenske ljudi, je bila torej *osnovni strateški dejavnik* osvobodilne vojne na Slovenskem. Brez njega bi ne bil mogoč boj partizanskih čet niti v enem njenem obdobju. Moč, širina, množičnost, organiziranost in teritorialna razprostranjenost organizacij OF so močno vplivale na partizanske čete. Slabotnost ali odsotnost organizacij je včasih celo preprečevala možnost obstoja partizanskih čet na določenih področjih, ali pa jim je povzročala hude izgube. Seveda je bil medsebojni vpliv tudi obraten: operacije partizanskih čet so krepile moč organizacij OF in mnogokrat preprečile njihovo upadanje.

Vojaški pomen Osvobodilne fronte je bil zlasti ogromen v začetku osvobodilne vojne. Enotnost slovenskega naroda, združenega v OF, je odstranjevala ozkost manevrskega prostora, na katerem so operirale partizanske čete. Organizacije OF so s svojo gmotno podporo, zbiranjem obveščevalnih podatkov,

dopolnjevanjem z novinci, skrbjo za ranjence, in še z mnogim drugim, nadomeščale kasneje organizirano vojaško zaledje. OF je bila po svoji funkciji bojna organizacija slovenskega naroda.

Tak značaj organizacij OF se je zadržal do konca vojne na tistih področjih Slovenije, kjer se partizanski boj ni mogel razviti do tako visoke stopnje kot na območju osvobojenih ozemelj obeh korpusov in 4. operativne cone. Na takem pološvobojenem in od okupatorja nadzorovanem ozemlju so organizacije OF opravljale vlogo zaledja partizanskih enot še ves čas in so bile zlasti nenadomestljiv dejavnik obstoja in boja enotam varnostnoobveščevalne službe (VOS) oziroma vojske državne varnosti (VDV), sistemom vojaških kurirskih zvez (TV linije), obveščevalnim točkam, vojaškim intendantskim organom pri preskrbi iz okupiranih mest ali sosednjih dežel itd.

Tako si upamo trditi, da celotna zgodovina narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem dokazuje tezo, da je v partizanski vojni, zlasti na gosto naseljenem, komunikativnem in v vojaškem smislu za okupatorja pomembnem ozemlju, trdno organizirano in široko razpredeno politično zaledje nepogrešljiv, v strateškem smislu bistven element, brez katerega ne morejo partizanske čete obstajati, četudi bi bile še tako oskrbovane na kak drug način.

Omeniti je treba še dvojnost vloge odborov OF in sicer od vrha do tal. Dokler se niso oblikovali organi ljudske oblasti na določenih območjih (osvobojena ozemlja), so namreč imeli odbori OF tudi značaj oblastvenih organov oziroma so bili hkrati politični in oblastveni organi. To vlogo so ohranili na polosvobojenem ozemlju in po okupatorju nadzorovanem ozemlju ves čas vojne. Zlasti so organizirali mobilizacijo ljudskih in gmotnih sil za osvobodilni boj.

Naslednji strateški dejavnik so *partizanske čete*, oborožena pest Osvobodilne fronte. Ob tem vprašanju je mogoče v pričujoči razpravi poudariti le značilnosti, ki so posebne za Slovenijo; oziroma tiste, ki so bile bolj izražene, ne pa govoriti o obćih značilnostih partizanskega bojevanja ter vprašanjih strategije partizanske vojne na sploh.

Najprej je treba poudariti, da za nobeno od slovenskih partizanskih čet, ki so bile oblikovane v začetku vstaje, ni mogoče ugotoviti *spontanosti* v njenem nastajanju. Vse partizanske čete so bile plod vztrajnega in organiziranega dela KPS in OF. Razvile so se iz ilegalnih ali borbenih skupin, kasneje pa tudi z izločanjem jedra iz neke že ustanovljene čete, ki je dobilo nalogo, naj na drugem terenu osnuje novo. Ob tem je bilo treba z aktivnim političnim delom zlomiti marsikatero in številne psihološke in druge odpore in ovire.

Sistematično usmerjanje razvoja obstojećih in ustvarjanje novih žarišč partizanstva, kakor tudi čimprejšnje obnavljanje unićenih in razbitih je bila stalna skrb glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in drugih organov osvobodilnega gibanja.

Prve partizanske čete so vzniknile v bližini industrijskih središč kot so Ljubljana, Kranj, Jesenice, Kamnik, Trbovlje, Celje, Velenje s Šoštanjem in Maribor. Vso težo začetkov oborožene vstaje v Sloveniji je nosil na svojih plećih najbolj zavedni del delavskega razreda, kateremu so zavedni kmetje sicer dajali vso pomoć, vendar so množično začeli stopati v oborožene čete šele kasneje, v zimi 1941/42, zlasti pa pomladi 1942, v nadaljnjem razvoju osvobodilne vojne pa so postali kmalu osnovna množica partizanskih borcev.

Vodstvo osvobodilnega gibanja je z razporeditvijo majhnih partizanskih čet težilo pokriti vsa Slovenijo. Veliko število manjših žarišč in čim večja pokritost celotnega ozemlja sta bili namreč ob hkratnem naraščanju števila akcij čet in bojnih skupin na širokem področju najboljša zaščita še slabotnih žarišč osvobodilnega boja. Sovražnik ni mogel zasledovati vseh hkrati. Kakor je množičnost osvobodilnega gibanja ščitila njegove organizacije in organe, tako je tudi številnost teh manjših žarišč, ki so bila z neštetiimi nitmi povezana s svojim zaledjem na terenu in obdana z zidom molka, sovražniku preprečevala, da bi jih kljub svoji veliki premoči hitro in uspešno uničeval. Partizani so se pojavljali zdaj tu, zdaj tam in izginjali. Edino sredstvo, razen seveda izdajstva, s katerim jih je mogel uničevati, so bile široke preiskave zemljišča ali čiščenja. Te pa so zahtevale veliko sil in so bile zategedelj možne bolj poredkoma, kajti večina okupatorskih čet je morala hkrati statično braniti vojaško pomembne objekte in komunikacije.

Načelu *razpršenosti* je ustrezala tudi organizacija in formacija partizanskih oddelkov. Zato so bile značilna oblika slovenskih partizanskih enot do pomladi 1942 čete, ki so se za večje akcije združevale v bataljone ali polbataljone. Čete so se delile na vode in desetine in so štejele 30 do 50 mož.

Bataljoni so imeli v začetku vstaje značaj višjega operativnotaktičnega štaba, ki je koordiniral delo čet in jim je neposredno poveljeval le v občasnih akcijah širšega pomena. Proti zimi se že javljajo stalnejše bataljonske koncentracije. Toda že prvi partizanski dokumenti so nakazovali smer razvoja v višje oblike organizacije. »Partizanski zakon« iz sredine julija 1941 pozna brigado kot najvišjo obliko vojaške enote.

Razpršenost večjega števila manjših žarišč oziroma manjših partizanskih enot zasledimo tudi kasneje v nadaljnjem razvoju osvobodilne vojne, vendar samo takrat in dotlej, dokler je okupator na določenem širšem področju še obvladal položaj in s svojimi enotami in obveščevalno mrežo uspešno nadzoroval medprostore med postojankami. Opuščanje tega osnovnega načela je imelo včasih hude posledice.

Pomen narodne zaščite in bojnih skupin

Številne akcije različnih ilegalnih, borbenih, diverzantskih in sabotažnih skupin, oziroma od jeseni 1941 dalje že množične akcije narodne zaščite, so dopolnjevale dejavnost partizanskih čet. Mnogokrat so ustvarjale pri okupatorskih obveščevalnih in policijskih organih napačno sliko o razporeditvi in premikih partizanskih čet. Narodna zaščita in druge oblike vojaške organiziranosti so s široko razprostranostjo protiokupatorskih akcij zlasti pozimi 1941/42 odstranjevale posledice trenutne slabosti partizanskih čet in pomagale prebroditi njihovo krizo v Ljubljanski pokrajini po razbitju krimskega bataljona v pozni jeseni 1941. Čeprav so bile akcije omenjenih skupin in narodne zaščite največkrat v taktičnem pogledu skromne, je imela njihova množičnost, hkrati z akcijami partizanskih čet, dejanski strateški pomen. Italijanski okupator je konec zime 1941/42 čutil silovit pritisk osvobodilnega gibanja. Pričakoval je celo vstajo znotraj Ljubljane, ki naj bi ji pomagale partizanske čete od zunaj. Moral je hermetično zapreti mesto, ga ograditi z branjenimi žičnimi ovirami in se lotiti interniranja večine za boj sposobnega moškega prebivalstva.

Narodna zaščita je primer, kako se lahko osvobodilno gibanje kljub neugodnim okoliščinam (velika zasičenost dežele z okupatorskimi četami, huda zima in trenutna slabost partizanskih čet) vendarle organizira in uspešno bojuje proti okupatorju, če uspe ustvariti enotnost širokih ljudskih plasti. Narodna zaščita so bili partizanski borci v civilu in jutrišnji pripadniki partizanskih čet.

Problem osvobojenega ozemlja

V letu 1941 se ni uresničilo pričakovanje vodstva slovenskega osvobodilnega gibanja, da bodo koncentrirane majhne dolenjske in štajerske partizanske čete kot jedro vstaje dvignile v upor kmečke množice ob Savi in Sotli, ki so jih okupatorji izseljevali, kar naj bi preprečilo okupatorjeve namene in privedlo tudi do osvobojenega ozemlja. Ljudje so bili preplašeni in prehud je bil pritisk okupatorja. Tudi v začetku sicer uspela vstaja decembra 1941 v zahodni Gorenjski je bila preslabotna in preozko uresničena, da bi se mogla upirati dobro izvežbanim in oboroženim nemškimi četami. Pravkar formirane uporniške čete niso bile takoj sposobne za uspešen boj. Do zob oboroženi okupator je imel veliko prednost, niso se mu mogle dolgo upirati. Pokazalo se je, da je bila velika iluzija verovati v možnost nastanka osvobojenega ozemlja na ta način, da bi uporniški oddelki postavili zasede na dohodih določenega ožjega ozemlja in ga potem branili. Bilo je očitno, da je treba iti po poti *postopnega razvijanja široke vseljudske protiokupatorske bojne dejavnosti na večjem območju do narodne vstaje*. Taka strateška koncepcija je uspela v italijanski okupacijski coni. Tam je množično širjenje akcij partizanskih čet in narodne zaščite ter drugih oblik *vojaške organiziranosti* osvobodilnega gibanja (vojaški tečaji, seznanjanje z orožjem in prvo pomočjo, organizacija sabotаж, zbiranje orožja in streliva, potrebščin, obleke in obutve, skrivni transport blaga, zbiranje vojaških obveščevalnih podatkov, aktivnost varnostnoobveščevalne službe OF, vštvešči uničevanje izdajalcev in ovaduhov, itd.) ustvarilo pomladi 1942 stanje, ko italijanski okupator ni mogel več obvladovati položaja in je, boječ se obče vstaje, začel umikati manjše postojanke v večje ter opuščati nadzor v širokih medprostorih mreže postojank. Partizanske čete, ki so posvečale med to hudo zimo veliko pozornost temeljiti vojaški izobrazbi moštva, so postale jedro novih partizanskih bataljonov in odredov. Borci, ki so bili pripravljeni za boj v narodni zaščiti in drugi, ki so jim sledili, so množično vstopali v osvobodilno vojsko in začeli braniti prvo osvobojeno ozemlje, ki je segalo od predmestij Ljubljane do Kolpe z izjemo večjih mest in trgov. Bilo je *tako razsežno, da okupator z razpoložljivimi močmi ni mogel učinkovito ukrepati v času njegovega nastajanja, ko je bilo še najbolj občutljivo in ranljivo*.

Prvo osvobojeno ozemlje na Slovenskem torej ni nastalo s frontalnim napadom, na klasičen bojni način, temveč kot posledica *množičnega pritiska na okupatorja na širokem ozemlju*. Ko ta ni mogel več uresničevati svoje oblasti s številnimi manjšimi posadkami, karabinjerskimi postajami in patroljami ter s svojo civilno upravo, se je moral zbrati v večje garnizije, ki jih je začel utrjevati in obdajati z okopi, bodočo žico in minskimi polji. Manjše skupine vojakov in karabinjerjev niso mogle več križariti po terenu, pa tudi civilna oblast brez oborožene zaščite ni mogla obstajati. Vsak najmanjši umik sovražnika je OF pod vodstvom partije izkoristila, terenski odbori so prevzeli oblast, partizanske

čete pa so tesno obkolile preostale sovražne garnizije z zasedami ter tolkle manjše kolone, ki so se upale izpadati v okolico. *Okupator je bil pravzaprav obkoljen v deželi, ki jo je okupiral, njegova oblast je segala le tako daleč, kolikor je segal domet njegovega pehotnega orožja, in je bila le tam, kjer so bile njegove čete. Čeprav to presega okvir teme, je treba ob tej priliki poudariti, da je slovensko osvobodilno gibanje izkoristilo položaj, da so bile operativne rezerve italijanskega okupatorja prav tedaj uporabljene v drugih pokrajinah Jugoslavije. Uspešen oborožen boj drugih jugoslovanskih narodov je bila neposredna pomoč slovenskemu in obratno.*

Toda s stališča zastavljenega vprašanja je nastanek prvega slovenskega osvobojenega ozemlja primer, kako množični pritisk enotnega in dobro organiziranega osvobodilnega gibanja prisilili okupatorja na bistveno in strateško spremembo načina okupacije ter izbojuje novo kvaliteto v položaju partizanskih čet, osvobojeno ozemlje kot njihovo bazo in hkrati kot ozemlje, na katerem bo osvobodilno gibanje pokazalo ljudstvu tudi neposredno demokracijo.

Za tipično osnovno enoto slovenskih osvobodilnih sil v obdobju prvega osvobojenega ozemlja poleti 1942 je vodstvo izbralo odrede, katerih sestava in notranja organizacija je bila enaka odredom, ki so nastali v drugih predelih Jugoslavije na območjih, kjer je prišlo do množične vstaje in do nastajanja osvobojenih ozemelj. Odredi so bili združeni v grupe odredov kot na primer na Hrvaškem in jim je poveljeval štab grupe. Kot izrazito teritorialne enote so bili široko razporejeni ob robu osvobojenega ozemlja po bataljonih in četah. Po četah so bili razporejeni tudi odredi in bataljoni v drugih predelih Slovenije, kjer osvobodilni boj še ni dosegel tolikšnega obsega, na Gorenjskem, Štajerskem in v Slovenskem primorju, vendar je bila njihova taktika različna. Odredi, ki so branili osvobojeno ozemlje, so prebivali v vaseh ali njihovi bližini in so predstavljali tudi javno oblast Osvobodilne fronte, na drugih področjih pa so bili še vedno zakonspirirani, prebivali so v skritih taboriščih in so se pogosto premikali.

Toda obramba osvobojenega ozemlja je mladim partizanskim odredom v Ljubljanski pokrajini jemala operativno svobodo. Da bi omogočile utrditev ljudske oblasti OF, so namreč morale čete tedne in tedne čepeti v zasedah na njegovih robovih. Čeprav je bilo osvobojeno ozemlje eden od običnih strateških ciljev osvobodilnega gibanja in je OF na njem razvila začetne oblike demokratične ljudske oblasti, je način njegove obrambe, kakršnega je uporabljala večina partizanskih enot, pomenil odstopanje od načel partizanske taktike, kajti manjšega osvobojenega ozemlja ni mogoče trajno braniti pred močnejšimi in dobro oboroženimi sovražnimi kolonami s plitvimi pehotnimi zasedami, ki jih sovražnik lahko vedno prebije ali obide. Braniti ga je mogoče le s krepkimi osredotočenimi udarci po teh kolonah s ciljem, da jih uničijo, ter z napadi na postojanke. Najboljša obramba osvobojenega ozemlja je torej le ofenzivnost partizanskih čet.

Bolj ofenzivno taktiko obrambe osvobojenega ozemlja je do odhoda na Gorenjsko uporabljala 2. grupa odredov na Dolenjskem. Takšno usmeritev je nakazovala tudi direktiva glavnega poveljstva o formiranju 1. udarne brigade »Toneta Tomšiča«, čeprav je, žal, le-ta mogla nastati šele ob začetku velike italijanske ofenzive.

Ko danes presojamo dogodke okoli prvega osvobojenega ozemlja, seveda ne moremo prezreti dejstva, da je jasna zavest, kakšna strateška načela uporab-

ljati, nastajala postopno in iz prakse, kot reševanje stvarnih problemov vodenja čet z razpoložljivimi močmi v danih razmerah, kar je bilo v veliki meri odvisno tudi od pregleda med stanjem na terenu in od podatkov o sovražniku. Stihija je včasih prehitela zavestno akcijo, vodstva pa največkrat niso imela dovolj časa na voljo, da bi mogla primerno ukrepati. Vsekakor je bilo na Slovenskem glede na stvarni operativno strateški položaj potrebno že prej ustanavljati premične in udarne brigade, na robovih osvobojenega ozemlja pa zadrževati manj sil. Ta vprašanja bi se očitno hitreje reševala, če bi bila močnejše prisotna presoja, da okupator lahko relativno hitro zbere močne sile za svojo ofenzivo s širšega jugoslovanskega prostora. Kot je bila pomladanska vstaja v Ljubljanski pokrajini za italijanskega okupatorja *glede na njen obseg strateško presenečenje*, ki je vznemirilo vse stopnje italijanskih oblasti do najvišjih vrhov in jih prisililo, da so segle po novih sredstvih (množično interniranje, teror v mestih, široko zbiranje vojaških sil za ofenzivo ob hkratnem umiku v večje garnizije, utrjevanje železnic in postojank), tako je bila potem pritegnitev številnih okrepitev iz skoro vseh italijanskih zasedenih predelov Jugoslavije ter ogromna premoč 27 italijanskih vojakov na enega partizana in takšna koncentracija vojske (skupno 82.000 mož), da je na štiri prebivalce Ljubljanske pokrajine prišel po en vojak, vsekakor več, kot je pričakovalo vodstvo osvobodilnega gibanja. Okoli 30 % italijanskih okupacijskih sil v Jugoslaviji se je osredotočilo v Sloveniji proti osvobojenemu ozemlju v Ljubljanski pokrajini, ki je merila komaj 4550 km²!

Okupator je torej izkoristil svojo strateško prednost, da je *lahko koncentriral iz zelo obsežnih in oddaljenih področij svoje operativne rezerve na ožjem, zanj trenutno najvažnejšem prostoru*, partizanska osvobodilna vojska pa se je veliki italijanski ofenzivi, ki so jo te ogromne sile začele 16. julija 1942, ubranila z *razpršitvijo in ponovnim združevanjem na manj ogroženih in »že očiščениh« področjih*. Strateška prednost osvobodilnih sil je torej bila *velika gibljivost, izmikanje izpod udarcev in udarci na drugih področjih, kjer se jih sovražnik ni nadejal*. Še med potekom te skoro štiri mesece trajajoče velike sovražne ofenzive v Ljubljanski pokrajini je bila zelo koristna *pomoč sosednjih hrvaških partizanskih čet, ki so se med tem časom svobodneje razvijale*. Uspehi osvobodilnega boja v južni ter jugozahodni Hrvaški so namreč Italijane prisilili, da so del svojih čet, ki so sodelovale v ofenzivi, poslali na Hrvaško, v Sloveniji pa so morali oslabiti moč, zamah in hitrost svojih operacij.

Ofenzivnost in širjenje osvobodilnega boja na lastnem področju je bila najboljša pomoč borcev drugih narodov Jugoslavije in obratno. Ker jugoslovansko vodstvo osvobodilnega boja ni moglo hitro premeščati svojih rezerv ali sil na neko drugo oddaljeno področje, je z okrepljeno dejavnostjo in širjenjem osvobojenih področij *ustvarjalo nova težišča in žarišča*. S tem se je okupatorjevo manevriranje z rezervami spreminjalo v hlastanje za izganjajočimi nasprotniki, na področjih, ki so jih te rezerve zapustile in kjer se je odnos sil spet spremenil v korist partizanov, pa se je znova razbohotil osvobodilni boj do nevarnih obsegov.

Pred premočjo italijanskih čet, ki so po območjih ped za pedjo preiskovale zemljišče in tudi vse gozdove, so se partizanske čete po prvih srditih obrambnih bojih razdelile na manjše oddelke in se umaknile na druga področja, nato pa so po navodilih glavnega poveljstva oblikovale štiri partizanske premične brigade in štiri teritorialne odrede.

Pomen oblikovanja partizanskih brigad

Ustanovitev partizanskih brigad kot udarnih, premičnih velikih enot, ki bi bile sposobne napadati tudi večje kolone sovražnika, zavzemati postojanke ter uničevati tudi belogardistične kvislinške formacije, ki so začele nastajati med ofenzivo, je bil odgovor slovenskega osvobodilnega gibanja na spremenjeno taktiko okupatorja. Le-te pomenijo *višjo fazo v organizaciji osvobodilnih sil slovenskega naroda*, začetek preraščanja partizanskih čet v osvobodilno vojsko v pravem smislu besede.

Seveda ta kvalitetna sprememba ni mogla biti uresničena čez noč. Brigade še nekaj časa niso mogle oziroma niso znale premagati nobene italijanske ali belogardistične postojanke, ki so jih branili utrjeni zidovi, okopi, topništvo in letala, bile pa so mnogo bolj uspešne v bojih na zemljišču in v preprečevanju belogardističnega in okupatorskega nadzorovanja terena in strahovanja vasi.

Še 1. novembra 1942 je glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske upravičeno ugotavljalo: »Brigade še niso postale partizanska vojna sila višje stopnje. Brigadni štabi si morajo biti na jasnem, da za dobre operacije brigad ne zadostuje samo stari partizanski način presenečanja, nenadnega udarca in hitrega umika. Brigada je formacija, ki smo jo ustvarili predvsem z namenom, da juriša, zavzema in uničuje sovražne pozicije.«

Začetna neuspešnost je bila naravna posledica premajhnih izkušenj štabov in poveljniškega sestava, ki še ni znal organizirati napadov na utrjene postojanke, saj na Slovenskem dotlej še nihče ni zavzemal takšnih postojank. Partizani niso imeli težkega orožja, to vlogo so opravljale hrabre bombaške skupine in minerci.

Nevarnost državljanske vojne

Med veliko italijansko ofenzivo, ki je bila po mnogih svojih značilnostih (gostota sovražnih sil, oborožitev, tempo operacij, itd.) podobna operacijam na velikih bojiščih druge svetovne vojne, so združene kontrarevolucionarne sile začele pod okriljem okupatorja oblikovati oborožene oddelke za boj proti osvobodilnim četam. Oborožene belogardistične enote »legije smrti« in »vaške straže« so okupatorji oskrbovali z orožjem, opremo in živežem, da bi jim pomagale v boju proti partizanom. Razporeditev oporišč belogardističnih enot v Dolomitih in okolici Gorjancev je ovirala operativno in taktično sodelovanje med notranjskimi in gorenjskimi partizanskimi enotami ter povezavo med slovenskimi in hrvaškimi brigadami. Obroč okoli Gorjancev je imel še cilj zapreti edino dobro prehodno odprtino med Hrvaško in Slovenijo južno od Save in s tem izolirati slovensko NOV od drugih enot Jugoslavije, hkrati pa zaščititi železniško progno Ljubljana—Novo mesto—Karlovac.

Ker je pretela resna nevarnost, da se bo z belogardistično pomočjo italijanski okupator zasedel na Slovenskem in zanetil bratomorno državljansko vojno, so partizanske čete morale z vso močjo udariti tudi po belogardističnemu narodnemu izdajstvu, kjer koli se je pojavilo in v kakršni koli obliki. To je postalo nujna naloga osvobodilnih sil in *pogoj obstoja* partizanskih čet, v skrajni črti pa tudi *pogoj uresničitve ciljev Osvobodilne fronte* o osvoboditvi in združitvi slovenskega naroda.

Dinamika osvobodilne vojne je slovensko reakcijo nezadržno potiskala vedno globlje v naročje okupatorja. Kakor koli so opravičevali reakcionarni voditelji svoje početje, s čisto religioznimi ali drugimi ideološkimi razlagami, so bili njihovi oboroženi oddelki *del okupacijskega sistema*, bele postojanke *del mreže okupatorskih oporišč*, reakcionarne organizacije, ki so jih podpirale, pa *politična opora okupatorja na slovenskem ozemlju*.

Zgodovinsko dejstvo je, da je bila najhujša objektivna krivda oboroženih kontrarevolucionarnih čet, četniških, belogardističnih kot tudi kasnejših domobranskih, ki so jih organizirali Nemci, v tem, da so *ohranjevale in ščitile zasužnjenje slovenskega naroda, pomagale vzdrževati okupacijske okove Slovencem in cepile enotne moči naroda v njegovih najhujših časih*. Tuj napadalec, ki je z nasiljem svojega orožja odvzel Slovincem svobodo, je z njihovo pomočjo vzdrževal svojo okupacijsko oblast nad njihovim lastnim narodom ter hkrati osvobajal del svojih sil za svoja bojišča in svoje cilje v boju proti protihitlerjevski koaliciji druge svetovne vojne.

Proti koncu velike italijanske ofenzive so partizanske čete morale obrniti ost svojega orožja tudi proti belogardističnim »vaškim stražam« in postojankam, da bi zavrle naraščanje nevarnosti državljanske vojne. Širjenje »vaških straž« je bilo namreč tudi posledica strahovitega terorja, požiganja in ropanja, ki ga je v ofenzivi vršila italijanska soldateska. Ljudje so v strahu za svoja življenja in imetje sprejemali orožje iz rok okupatorja. V tem trenutku je bila zajezitev tega procesa pomembna strateška naloga partizanskih čet. Ob hkratni intenzivni politični kampanji OF v tej smeri so to nalogo enote uspešno opravile.

Celotnost slovenskega osvobodilnega boja

Medtem ko so osvobodilne sile v Ljubljanski pokrajini poleti in jeseni 1942 bojevale težiščno politično in vojaško bitko za ohranitev enotnosti gibanja, za preprečitev državljanske vojne ter za preobrazbo partizanske vojske na višjo raven svoje organiziranosti, je imel boj na Gorenjskem, Štajerskem in v Slovenskem primorju nekoliko drugačen značaj.

Po decembrski vstaji, ki se je končala z veličastnim obrambnim bojem na Dražgošah, je na Gorenjskem propadel tudi drugi načrt za uresničitev osvobodilnega ozemlja, ki naj bi ga izvedla 2. grupa odredov, ki jo je vodstvo osvobodilnega gibanja poslalo na Štajersko čez Gorenjsko. Tudi to pot se je izkazalo, da je bil tak načrt varljiv, kajti nemškemu okupatorju je z odločnimi ukrepi in velikimi silami uspelo zožiti partizanstvo na ožja področja, 2. grupa pa se je v neenakem boju drobila in močno okrnjena prišla na Štajersko, delno celo čez Koroško. Njene sile in moč 1. grupe odredov, ki je bila na Gorenjskem, so bile preslabotne, da bi mogle izvesti takšne naloge.

Nemcem je na svojem okupacijskem področju s terorjem, zlasti z množičnim streljanjem talcev, ter z drugimi ukrepi marsikje uspelo potisniti osvobodilne organizacije iz množičnosti v zaupništvo ali pa se niso mogle razviti. Veliko škode so povzročili vdori v organizacije, ki so jim potem sledile številne aretacije aktivistov, članov partije, SKOJ in OF. Boj je bil najtežavnejši na slovenskem Štajerskem, kjer so nemške oblasti preselile vse ljudi, ki so ovirali ponemčenje, in že omenjeni širok pas ob Savi in Sotli. Tam so naselili Kočevarje, prebivalce nemškega narodnostnega otočka v okolici Kočevja, ki je bil v italijanski okupacijski coni.

Na vsem po Nemcih zasedenem ozemlju je deloval razvejan sistem kontrole prebivalstva, ki je bil kot celota naperjen proti narodnoosvobodilnemu gibanju in partizanskim četam. Prisilno so mobilizirali v državno delovno službo, vojsko in vermanšaft. V strahu pred represalijami, včasih ljudje niso zaupali niti najboljšim prijateljem. Akcije osvobodilnih borcev so morale biti v takšnih razmerah naperjene proti manjšim okupatorskim oddelkom, patruljam, objektom in komunikacijam ter proti okupatorskim agentom, ovaduhom in izdajalcem. Osnovni strateški cilj partizanskih enot slovenske Štajerske in Gorenjske je bil *za vsako ceno ostati na svojem ozemlju, ohraniti in razviti žarišča osvobodilnega boja ter ustvariti nova, hkrati pa širiti osnove partizanskega boja na Koroško*. Moramo poudariti, da je bilo vztrajanje maloštevilnih partizanskih čet na tem področju v letu 1942 in v zimi 1942/43 navkljub strahovito težavnim razmeram odločilnega pomena za kasnejši nagel razvoj osvobodilnega gibanja v severni Sloveniji. Zoženje osvobodilnega boja na Ljubljansko pokrajino, čeprav morebiti z Gorenjsko, je bila tedaj resna nevarnost, ki bi imela prav tako nepredvidene negativne strateške posledice, kot bi jih imela uresničitev predloga predstavnika vrhovnega štaba NOV in POJ, naj bi se notranjske in dolenske partizanske enote med veliko italijansko ofenzivo umaknile na Hrvaško. Kontinuirana prisotnost partizanskih čet v vseh osnovnih predelih razkosanega slovenskega ozemlja ni bila le pogoj obstoja terenskih organizacij in aktivistov OF, ni preprečevala le širjenja reakcionarnih in kapitulantskih teženj na terenu, temveč je bila v skrajnih konsekvencah tudi *pogoj uresničitve osnovnih ciljev Osvobodilne fronte o osvoboditvi in združitvi slovenskega naroda*.

V Slovenskem primorju, ki je bilo med obema vojnama pod Italijo, je zastajanje razvoja partizanskih čet v prvi polovici leta 1942 že začelo zavirati močno naraščajoče, enotno in vse plasti prebivalstva obsegajoče narodnoosvobodilno gibanje slovenskih vasi. Prihod dveh okrepitev, iz 3. bataljona »Ljube Šercerja« in Loškega odreda, ki ju je poslalo glavno poveljstvo v tem letu, je olajšal rast partizanskih čet v Slovenskem primorju. Čedalje bolj so se potem širile in so *ponesle borbena dejavnost po skoro vsem narodnostnem ozemlju v okvirih predaprilske Italije*.

Konec leta 1942 je nastala tudi prva Koroška četa. Lahko ugotovimo dejstvo, da so slovenske narodnoosvobodilne čete v tem odločilnem in najhujšem letu bile prisotne v vseh slovenskih pokrajinah, razen v Prekmurju, in da so odločno uresničevale *strateški cilj osvobodilnega gibanja o združitvi razkosane domovine slovenskega naroda*. To je izražalo geslo, da bodo Slovenci imeli toliko svobode, kolikor si je bodo priborili sami.

NOV in kapitulacija Italije

Med partizansko zimsko ofenzivo 1942/43, ki se je končala z zmago v Jelenovem žlebu 26. marca 1943 in v kateri je prišlo do plodnega sodelovanja s hrvaškimi narodnoosvobodilnimi brigadami, so štiri slovenske udarne brigade kot osrednja operativna skupina narodnoosvobodilne vojske že občutno spreminile vojaški položaj vsaj na enem delu slovenske dežele.

Namesto široko razporejenih teritorialnih partizanskih odredov na robovih osvobojenega ozemlja v poletju 1942 so zdaj operirale napadalne, vzdržljive in v boju prekaljene udarne brigade, ki so s hitrim prenašanjem težišča svoje de-

javnosti z enega na drugo področje vezale nase glavnino enot italijanskega 11. armadnega korpusa. Brigade niso več branile osvobojenega ozemlja, temveč so napadale živo silo in komunikacije sovražnika, vse po Italijanih zasedeno ozemlje pa je postalo njihov širok operativni in manevrski prostor. Teritorialne naloge so opravljali partizanski odredi. Bolnišnice, skladišča in vodstvene ustanove so bile v strogo zakonspiriranih skritih objektih v gozdovih Dolenjske in Notranjske. Razvila se je razpredena obveščevalna služba NOV in sistem stalnih kurirskih zvez, ki so jih vzdrževali terenski vodi (TV). Glavno poveljstvo je razvilo potrebne odseke in postalo glavni štab NOV in POS.

V zimi 1942/43 se je odločilno prevesila druga svetovna vojna. Armade protihitlerjevske koalicije so jemale v roke strateško pobudo in začele potiskati sile osi zdaj na tem, zdaj na drugem bojišču. V maju 1943 je padlo zadnje nemškoitalijansko oporišče v severni Afriki, 10. julija pa so se angloameriške čete izkrcale na Siciliji.

Slovenija je hkrati z drugimi jugoslovanskimi deželami postala globlje zaledje novega sredozemskega bojišča, narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije pa pomembna oborožena moč, ki je hkrati, ko je tolkla okupatorja na svojih tleh, razbremenjevala sile zahodnih zaveznikov. Pritegovala je nase veliko sovražnikovih enot, rušila komunikacije, ki so povezovala to bojišče z notranjostjo fašistične »evropske trdnjave«, ter oteževala zbiranje ljudskih in gmotnih rezerv. Glede na novo italijansko bojišče je bila zlasti pomembna Slovenija, prek katere so vodile neposredne zveze z matičnimi deželami rajha.

Toda zaradi močnega vpliva reakcionarnih krogov v zahodnih deželah, ki so bile članice protihitlerjevske koalicije, je zdaj močno porasla nevarnost, da bodo poskušale čete zahodnih sil v primeru uspešnega in naglega prodora vzdolž Apeninskega polotoka, ali pa izkrcanja v Istri in na dalmatinski obali, iskati opore v kontrarevolucionarnih kvasilniških enotah, ki bi se v poslednjem trenutku prelevile v kraljevsko jugoslovansko vojsko, vsiliti jugoslovanskim narodom protiljudski režim ter poskušati vzpostaviti buržoazno oblast v Jugoslaviji. V tem primeru bi predvsem ozemlje Slovenije postalo prizorišče nove igre mednarodnih navzkrižij in bojno polje obračunavanja novih imperialističnih interesov.

Slovenska narodnoosvobodilna vojska se je spričo takšnih okoliščin morala razviti v višje oblike svoje organizacije in povečati svojo udarno moč. Močan polet in uspehi osvobodilnega boja v vseh osnovnih pokrajinah Slovenije so to omogočali. V drugi polovici julija 1943 je glavni štab NOV in POS oblikoval 1. in 2. slovensko narodnoosvobodilno divizijo, v katero so se pozneje vključile tudi tri nove brigade, ki so jih ustanovili v Slovenskem primorju, na Gorenjskem in Štajerskem. Diviziji sta pozneje dobili ime 14. in 15. divizija NOV Jugoslavije.

Formiranje divizij je zahteval tudi notranji vojaški položaj. Da bi preprečil partizansko ofenzivnost, je namreč okupator začel spreminjati postojanke v prave trdnjave in v večji meri uporabljati tanke, letala in topništvo. Takšne utrjene postojanke so mogle zavzemati le večje združene enote pod vodstvom usposobljenih štabov. Diviziji sta imeli tudi nekaj topov, brez katerih bi takšnih nalog ne mogli opravljati.

Ko je padcu Sicilije in izkrcanju zavezniških enot na italijansko kopno sledila kapitulacija italijanske fašistične vojske, je bila narodnoosvobodilna vojska že pripravljena na te velike dogodke, ki so pomenili zmago nad prvim

od treh okupatorjev slovenske domovine. Osnovni strateški cilj glavnine osvobodilne vojske je bila *razorožitev italijanske vojske*, ki ni hotela stopiti v boj proti skupnemu nemškemu okupatorju, *pridobitev čim večjih količin orožja, streliva in vojaške opreme ter razbitje in uničenje belogardistične »legije smrti« in vaških straž*. Razbijanje belogardističnih enot še preden se bodo le-te zatekle pod zaščito svojega novega gospodarja, je pomenilo hkrati uničevanje *potencialne opore nemškega okupatorja* v predelih, ki jih je doslej zasedal italijanski. Kontrarevolucionarnim četam je bilo treba zadati tako močan udarec, da se ne bi mogle več opomoči kljub nemški podpori. NOV je to tudi storila. Le enote in posamezniki, ki so se takoj zatekli pod zaščito novih gospodarjev, so zadržale orožje, Nemci pa so bili prisiljeni, med drugim tudi zaradi belogardističnega poraza, oblikovati nove kvislinške enote pod novim imenom »slovensko domobranstvo«.

Koncentracijo vseh velikih operativnih enot NOV in njihovo usmeritev na te najvažnejše cilje je omogočala dejanska moč osvobodilnega gibanja v Ljubljanski pokrajini in v Slovenskem primorju. Hkrati ko so bile brigade zaposlene z razoroževanjem glavnih enot italijanske vojske in bele garde ter uničevanjem žarišč belega odpora (Grčarice, Turjak itd.), so revolucionarne množice same odvezemale orožje manjšim oddelkom in oblikovale pod vodstvom političnih organov in aktivistov številne nove čete in bataljone. Vsestranska iniciativnost in razgibanost najširših množic je bila obča značilnost vstaje.

Vstaja v Ljubljanski pokrajini, zlasti pa v Slovenskem primorju, je pokazala *moč enotnega in organiziranega revolucionarnega ljudstva*. Nevarno so bile ogrožene osnovne nemške komunikacije iz Avstrije čez Slovenijo proti Italiji ter varnost v obalnem pasu v zaledju italijanskega bojišča, hkrati pa se je povečala nevarnost, da takšna gibanja zajamejo tudi sosednja področja v Italiji. Glede na svojo obsežnost, razprostranjenost in težnjo, da se tudi v vojaškem pogledu z vsakim dnem bolje organizira in utrdi (goriška fronta), je bila hudo *presenečenje strateškega pomena*, ki ga je doživelo nemško vrhovno poveljstvo septembra 1943.

Da je takšen pomen omenjeno poveljstvo pripisovalo vstaji, očitno kaže že dejstvo, da je kljub splošnemu pomanjkanju sil poslalo v boj proti upornemu ljudstvu Slovenskega primorja, Istre in Ljubljanske pokrajine že sedemnajsti dan po kapitulaciji italijanske vojske, 25. septembra, pod poveljstvom štaba 2. tankovskega korpusa več kot 50.000 izvežbanih nemških vojakov, ki so imeli na voljo več kot 150 tankov, 25 jurišnih in 90 protitankovskih topov.

Toda tudi tak uničevalni valjar do zob oboroženih nemških vojakov, ki so s tanki in topovi hoteli uničiti partizanske enote, oborožene le z lahkim pehotnim orožjem, ni dosegel zastavljenih ciljev. Nemške enote so mogle hajkati le območje za območjem, ne pa vseh hkrati, partizanske enote pa so se več ali manj uspešno izmikale kot živo srebro. Opuščanje partizanske taktike naglih premikov in nenadnih udarcev tam, kjer jih sovražnik ne pričakuje, je ponekod imelo sicer neugodne posledice, toda kot celota je NOV izšla iz ofenzive še bolj utrjena in trdnejša, kot je bila kdaj koli prej. Na področjih, ki jih ofenziva še ni zajela, in tam, kjer je bila že mimo, se je nadaljevalo ustanavljanje in oblikovanje partizanskih enot. Pojavi omahovanja so bili opazni le pri mladih enotah, ki niso imele dovolj krepkega vojaškega in partijskega jedra.

Ker so bile železniška proga Ljubljana—Novo mesto—Karlovac ter proge v Liki in Gorskem kotaru popolnoma porušene, so se po ofenzivi preveč sla-

botne nemške okupacijske čete morale zadovoljiti z obrambo osnovnih komunikacij Ljubljana—Postojna—Trst in Postojna—Reka ter z obrambo Novega mesta in Kočevja, narodnoosvobodilna vojska pa je začela te garnizije napadati ter skupaj s hrvaškimi enotami potiskati sovražnika proti Ogulinu, da bi dosegle čim tesnejši stik z glavnino NOV Jugoslavije. Teh garnizij sicer niso zavzele, toda ubranile in utrdile so obvladovanje širokega osvobojenega ozemlja.

Kaže, da je bila začasna ukinitvev partizanskih odredov po kapitulaciji Italije vendarle nepravilna odločitev, kajti brigade niso mogle hkrati z opravljanjem svojih bojnih nalog nadzorovati še ozemlja. Precejšnji predeli osvobojene Dolenjske, Notranjske in Slovenskega primorja so bili prazni, brez vojaških enot. To je reakcionarnim organizatorjem omogočalo svobodnejše razpredati ovaduško mrežo in novačiti za domobranske čete, na drugi strani pa so manjše sovražne bojne skupine ali celo patrolje mogle vdirati na osvobojeno ozemlje. Okupator in domača reakcija sta namreč po ofenzivi spretno izkoriščala v svoje namene tegobe vojne, pomanjkanje živil, obleke, obutve in drugih potrebščin ter omahljivost nekaterih ljudi na vasi in v mestu, da bi jih s svojo propagando pridobili za sodelovanje v domobranskih enotah. Vsaj občasna prisotnost partizanskih narodnoosvobodilnih enot je bila nujna.

Domobranci so kmalu močno razbremenili okupatorja. Po končani vojaški vzgoji so zanj stražili železniške proge, branili osnovne okupatorske garnizije ter pod poveljstvom nemških oficirjev tudi napadali NOV. Naslanjajoč se zlasti na ljubljansko, novomeško in kočevsko oporišče so si prizadevali zožiti osvobojeno ozemlje.

Tudi v Slovenskem primorju so poskušali Nemci ustvariti podobno formacijo kot so bili domobranci, pod imenom Slovenski narodni varnostni zbor, ki pa se ni mogel razviti zaradi moči osvobodilnega gibanja. Pomladi 1944 so na Gorenjskem začele nastajati enote Gorenjskega domobranstva.

Slovenska narodnoosvobodilna vojska je konec leta 1943 štela dva korpusa in eno operativno cono, pet divizij in sedemnajst brigad ter devet odredov in tri samostojne bataljone. V naslednjem letu je na Dolenjskem in Notranjskem bojevala od časa do časa močno se razvemaajoče boje, ki bi jih lahko opredelili kot *aktivno obrambo središčnega osvobojenega ozemlja in boj za komunikacije*. Destvo, da je NOV ohranila veliko osvobojeno ozemlje, je omogočalo nemoteno delo in razvoj slovenskih središčnih vodstvenih, oblastvenih, političnih, kulturno-znanstvenih in vojaških ustanov in organov, kar je bilo neprecenljivega pomena ob koncu vojne. Slovensko narodnoosvobodilno gibanje je namreč tako moglo že na osvobojenem ozemlju ustvariti kvalitetna kadrovska in organizacijska jedra prve povojne uprave.

V Slovenskem primorju in na Gorenjskem je imel osvobodilni boj ves čas značaj žilavega in trdovratnega boja okoli osnovnih komunikacij. Partizanske enote so jih napadale ali vsaj pritiskale nanje, okupator pa je skušal z občasnimi ofenzivami in sistemom postojank potisniti NOV v gore in v stran od prometnih poti. Enote NOV so bile tudi v Slovenski Benečiji.

V tem letu je prišlo do odločilnega preokreta na Štajerskem, kjer so bujna rast OF, navori štajerskih partizanskih čet in prihod 14. divizije čez Hrvaško spremenili v večini predelov položaj končno v korist osvobodilnega gibanja. Kot na Gorenjskem je imela tudi na Štajerskem mobilizacija novincev strate-

ški pomen, saj je odtegovala sile sovražniku. Nastala so manjša osvobojena ozemlja, množice novincev pa so okrepile ne le enote 4. operativne cone, temveč tudi težiščni 7. korpus v Ljubljanski pokrajini. Tudi na slovenskem Štajerskem se je nemška premoč začela občutno krhati in slabiti njen vpliv na terenu.

Močno se je razgibala tudi Koroška, kjer so posamezne manjše čete šle celo na levi breg Drave. Vdirale so tudi v Prekmurje. V vseh slovenskih pokrajinah se je razvijal zagrizen boj, v katerem so trpeli enako vojaki in prebivalstvo. Lahko ugotovimo, da je *vseljudski mogočni osvobodilni oboroženi boj že združil vso Slovenijo, ne glede na stare imperialistične meje. Lastne slovenske oborožene sile so uresničevale ključne nacionalne cilje o združitvi vseh Slovencev.*

Sklepne operacije

Okupator, ki mu je občutno primanjkovalo sil, si je mogel postaviti v takšnih razmerah le skromen, vendar realen cilj zavarovati osnovne komunikacije in obdržati osnovna oporišča. Zaradi čedalje močnejše dejavnosti zavezniškega in jugoslovanskega letalstva, ki je napadalo zlasti železniške prometne zveze, občasno pa tudi sodelovalo z NOV Slovenije v napadih na sovražna oporišča, je zdaj naraščala pomembnost cestnih zvez, med temi zlasti Ljubljana—Novo mesto—Brežice.

V srditih bojih za to komunikacijo so domobranske enote močno pomagale okupatorju, saj so se njihovi udarni bataljoni pod nemškim poveljstvom nenehno spopadali s partizanskimi brigadami.

Toda bližal se je razplet druge svetovne vojne. Rdeča armada se je približevala mejam nemškega rajha z vzhoda, zavezniške sile, ki so se izkrcale v zahodni Franciji, pa z jugozahoda. Spričo tega, da je bila glavnina zavezniških čet uporabljena v Franciji, se italijansko bojišče ni premaknilo, v Jugoslaviji pa so enote narodnoosvobodilne vojske osvobodile Srbijo in Makedonijo ter začele sklepne operacije za osvoboditev vse dežele.

Jugoslovansko bojišče je postalo del obroča, ki je oklepal osovraženo Hitlerjevsko trdnjavo. Strateški položaj slovenske narodnoosvobodilne vojske se je spremenil. Bila je del jugoslovanskih osvobodilnih sil, ki so bile v *globljem sovražnikovem zaledju*. Vezala je nase veliko sovražnikovih čet, ki bi se lahko postavile v bran na glavni bojni črti. Njena osnovna naloga je bila *uničevati in onemogočiti promet okupatorja, dezorganizirati sovražnikovo zaledje in mu kolikor je mogoče preprečevati, da bi pripravil naslednje utrjene obrambne črte. Osvobodilne enote so morale na vsak način biti prisotne v bližini večjih mest in v vseh predelih slovenskega narodnostnega ozemlja.*

Kaže, da je primer Grčije, kjer se je ob podpori zahodnih zavezniških čet znova vzpostavljala kraljeva oblast in vojska, narodnoosvobodilne borbe pa so razoroževali, hrabil reakcionarne politike in jim budil upe, da bo ob koncu vojne mogoče obnoviti buržoazno državo, zlasti še, če bo prišlo do spopada med vzhodom in zahodom. Prizadevali so si, da okupatorsko-kvislinške enote še pred koncem vojne vsaj čimbolj razbijejo partizanske enote Slovenije, če jih že ne bodo mogle uničiti. Hkrati so se v domobranskih četah, ki so bile del nemških oboroženih sil, pa tudi na terenu snovale nekakšne nasproti okupatorju na zunaj ilegalne organizacije »jugoslovanske kraljevske vojske«, za katero pa so vedeli nekateri krogi nemške obveščevalne službe. Ta naj bi stopila na plan

v primeru hitrega prodora zavezniških čet čez severno Italijo v Slovenijo. V ta namen so organizirali celo nekaj četniških odredov, ki naj bi služili kot jedra za preobrazbo domobranskih enot v jugoslovansko kraljevsko vojsko.

Slovenska reakcija je torej kljub sporazumu zaveznikov o enotni jugoslovanski vladi pod vodstvom Josipa Broza-Tita in kljub mednarodnemu priznanju jugoslovanske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov kot zakonitih oboroženih sil Jugoslavije pripravljala novo izdajstvo nad svojim narodom. Prelevljene domobranske čete, oborožene z orožjem, ki so ga prejele iz rok okupatorja, naj bi kot kraljevska jugoslovanska vojska, podobno kot v Grčiji, preprečile revolucionarne spremembe vsaj v Sloveniji in zahodni Jugoslaviji. Računali so na podporo zahodnih zaveznikov, ki da se že pripravljajo na povojno obdobje in zdaj le iz taktičnih razlogov podpirajo NOV. Seveda bi uresničitev takšnih načrtov pomenila državljansko vojno in nov tuj vpliv na Slovenskem.

Na Slovenskem so se začele zbirati nedičevske, ljotičevske in četniške enote, ki so zbežale iz osvobojene Srbije. Prihajale so tudi nove okupatorske čete, večinoma tiste, ki so se umikale z Balkana. Gostota okupacijskih sil se je na vsem slovenskem ozemlju povečala. Združene okupatorsko-kvislinške čete so začele prirejati temeljite in okrutne ofenzive zdaj na tem, zdaj na drugem področju Slovenije, na Dolenjskem pa se je razvnel srdit in dolgotrajen boj za središčno osvobojeno ozemlje.

Sovražnikove ofenzive pozimi 1944/45 so imele cilj uničiti partizanske brigade, preden se bo zlomila nemška fronta v Italiji in Sredozemlju, ali pa jo bodo morali umakniti, okupatorju pa naj bi omogočile varnost v zaledju ter organizacijo poslednje obrambne črte, ki jo je pripravljala na slovenskem ozemlju.

V takšnem položaju, ki je bil brez dvoma izredno težak, je postalo osnovno vprašanje ohraniti živo silo slovenske narodnoosvobodilne vojske in zagotoviti obstoj enot v vseh predelih slovenske dežele. To je bilo *jamstvo končne in popolne uresničitve ciljev NOB in revolucije* ter zagotovitve njenih dosežkov. Partizanske brigade in odredi so se v boju morali pogosto posluževati preizkušene partizanske taktike. Osvobojenih ozemelj na Štajerskem in v Slovenskem primorju v prejšnjem smislu ni bilo več, pred sovražno premočjo pa so se enote umikale v gozdove in planine. Manevirale so in ob prvi priložnosti znova udarjale na komunikacije in najbolj nevarne postojanke. Sredi nenehnih bojov, zaradi bolezni in zime ter pomanjkanja, pa tudi zato, ker ni bilo od nikoder moč več dobiti dopolnitve, so brigade močno oslabele. Štele so komaj kakih tristo mož in še manj, vendar so vzdržale. Na Dolenjskem so ubranile težiščno osvobojeno ozemlje s središčem v Beli krajini, drugod pa so ohranile izhodiščne položaje za prehod v končno ofenzivo. Krepko je sodelovalo tudi jugoslovansko letalstvo.

NOV in POS so evakuirali hudo ranjene v bazo NOVJ v Južni Italiji in v Biograd na moru. Tisoče zavednih Primorcev in Istranov ter drugi Jugoslovani, ki jih je vojna vihra zanesla v sredozemske dežele in so bili na drugi strani zavezniške bojne črte, se je kljub neštetim težavam in oviram ter navkljub četniško-kraljevski propagandi priključilo prekmorskim brigadam NOVJ, ki so postopno odhajale v boj na dalmatinsko obalo in otoke. V okviru 8. korpusa NOVJ in kasneje 4. armade JA so osvobajale jadransko obalo in se v silnem bojnem poletu približevale Sloveniji. Peta prekmorska brigada pa je konec

aprila 1945 prišla čez Hrvaško v Belo krajino. Njeni številni borci so okrepili enote 7. korpusa ter močno dvignili njihovo bojno sposobnost, kar je bilo strateškega pomena za kasnejši prodor proti glavnemu mestu Ljubljani.

Medtem ko so 1., 2. in 3. armada jugoslovanskih osvobodilnih sil prodirale vzdolž Save in Drave, Rdeča armada in predstavništvo SNOS pa sta že bila v Prekmurju, je kakih 66.000 mož močna 4. armada napredovala vzdolž jadranske obale ter v sodelovanju z jugoslovansko mornarico ter nekaj oddelki zavezniških sil osvobajala dalmatinske in kvarnerske otoke. Ko je pri Reki naletela na močno utrjeno nemško črto, tedaj zavezniške čete niso več pomagale, so enote 7. korpusa NOV in PO Slovenije že bile vključene v skupni načrt operacij, saj so ji štitele desni bok. Glavni štab Slovenije se je premaknil v Gorski kotar.

Nemški 97. korpus, ki je oblikoval reško fronto proti Jugoslovanski armadi, ki se je že usmerjala proti Trstu, so 25. aprila podredili poveljniku nemških sil v Jugoslaviji. Očitno je imel ta ukrep namen zadržati 4. armado na Rečini in ji preprečiti, da bi bočno ogrožala glavnino umikajočih se nemških sil, in kot kaže, tudi to, da naj bi ta obramba in pa predčasna kapitulacija nemških sil v Italiji omogočili hitro prodiranje zavezniških sil do stare italijansko—jugoslovanske meje oziroma Reke in postojnskih vrat.

Toda jugoslovanska 4. armada je s širokopoteznim manevrom čez Snežnik in z desantom v Istro obšla obrambo 97. nemškega korpusa, enote slovenskega 9. korpusa, ki so se tako rekoč spotoma krepile, pa so se ob enodušni podpori prebivalstva kot nekaka predhodnica 4. armade v globljem sovražnikovem zaledju spustile v doline, proti Trstu, Trziču, Gorici in Čedadu. Hkrati ko so se osvobodilne enote približevale Trstu, je v njem izbruhnila vstaja. Dejstvo, da je 9. korpus vzdržal poslednjo, morda res najhujšo sovražnikovo ofenzivo in prešel v odločno in zadnjo protiofenzivo za hrbtom nemške obrambe, je pomenilo popolno presenečenje že dezorganiziranih nemških in kvislinških poveljstev v zaledju, ki je naglo razpadalo. Tudi obramba Trsta se je zategadelj razkrojila v ločene odpore posameznih obrambnih točk. Že v noči na 1. maj 1945 so v Trst prodrle redne enote 9. korpusa ter prišle v stik s četami upornih Tržičanov, ki jim je poveljevala komanda mesta, in z enotami 4. armade, ki so prodrle čez Istro in v severni Kras. Verjetno je bil prodor teh sil v Trst presenečenje tudi za višja poveljstva zahodnih sil, ki so z vso naglico hitele čez italijanske ravnice, kajti razen nekaj obrambnih točk je bil Trst osvobojen, preden je začela veljati kapitulacija nemških sil v Italiji (2. maj 1945 opoldne).

Prodor 4. armade in 9. korpusa, ki ji je bil tedaj že podrejen, v Trstu in na Sočo, izveden v sodelovanju s 7. korpusom, je bil strateški uspeh najdaljnosežnejšega pomena. *Ne le, da je dala ta operacija močne in dobro opremljene 4. armade v koordinaciji z enotami 7. in 9. korpusa, ki so delovale v bistvu na partizanski način, res sijajne uspehe v boju proti enotam 97. nemškega korpusa in drugim, ki so bile v Slovenskem primorju in Istri, marveč je prekrizala tudi načrte slovenskih kvislingov, ki so računali na podporo svojih prijateljev na zahodu. Na vsem slovenskem ozemlju do skrajnih zahodnih narodnostnih meja so bile enote NOVJ in narodnoosvobodilni odbori.*

Namera, da bi takoimenovani »narodni odbor« prevzel oblast iz rok Nemcev, domobranske čete, ki naj bi postale slovenska divizija, pa organizirale obrambo Ljubljane pred NOV in jo branile do prihoda zavezniških čet, je postala nesmiselna in neizvedljiva. Ko je 7. maja kapituliral 97. nemški korpus

pri Ilirski Bistrici, se je morala protiljudska vlada, ki so jo v ta namen oblikovali 3. maja v Ljubljani, hkrati z ostanki kvislinških in nemških čet jadrno umakniti prek Gorenjske na Koroško. Dne 5. maja je bila med tem razglašena v Ajdovščini prva slovenska vlada, ki je takoj, ko so enote 7. korpusa in 29. divizija 4. armade 9. maja vkorakale v Ljubljano, prišla v osvobojeno slovensko glavno mesto.

Že s temi operacijami je bila v strateškem smislu pravzaprav zagotovljena uresničitev enega od osnovnih ciljev narodnoosvobodilne vojne v Sloveniji, in sicer, da bo prevzela oblast Osvobodilna fronta kot celota, se pravi sile, ki so bojevale in dobojevale osvobodilni boj. Slovenija je imela svojo narodno vlado, ki so jo priznavali tudi mednarodni dejavniki kot legitimno in edino predstavnico Slovencev v Jugoslaviji in izven nje.

Pred narodnoosvobodilno vojsko je bila še naloga končati popolno osvoboditev dežele in zagotoviti vpliv na narodnostnem ozemlju na Koroškem. Zato je na severu Slovenije krenila 14. divizija proti vzhodni Koroški. Ko ni mogla zavzeti postojank v Mežiški dolini in ob Dravi, je šla na Koroško mimo Železne Kaple, nacisti pa so 8. maja predali oblast avstrijski začasni deželni koroški vladi in hkrati na vso moč zadrževali prodiranje narodnoosvobodilnih enot, da bi preprečili vzpostavitev ljudske oblasti na tem delu slovenskega narodnostnega ozemlja. V zahodno Koroško so krenili štirje partizanski odredi. Le tri ure za zavezniškimi tanki so prišli v Celovec. Desetega maja 1945 so bile v vseh večjih slovenskih krajih na Koroškem partizanske osvobodilne enote.

Na dan kapitulacije celotne nemške hitlerjevske vojske, dne 9. maja 1945, je bilo v zahodni Hrvaški, na slovenskem Štajerskem in Koroškem ter na Gorenjskem še veliko nemških in kvislinških enot, ki jim zatrpane ceste in napadi narodnoosvobodilnih enot Slovenije niso dovoljevale, da bi uresničile željo, da se čimprej predajo britanski vojski in izognejo jugoslovanskemu ujetništvu. Enote treh armad JA in slovenske enote so s svojimi prodori oblikovale velike klešče ter zaporno črto ob Meži in Dravi, da bi zagotovile njihovo zajetje. *Uspešnemu taktično-operativnemu sodelovanju enot JA, ki so prodirale v sklepnih operacijah iz Hrvaške, in slovenskih enot, ki so bile v sovražnikovem zaledju izza osnovne bojne črte, je treba pripisati uspeh, da se je velik del sovražne grupacije, ki se je umikala iz nekoč okupirane Jugoslavije, predala na jugoslovanskih tleh. Po srditih bojih na slovenskem Štajerskem in Koroškem, ki so bili zadnji v drugi svetovni vojni na evropskih tleh, se je poslednja velika skupina okupatorsko-kvislinških enot predala šele 15. maja 1945.*

Sklepne operacije na ozemlju Slovenije so poučen primer kombiniranega manevra glavnine neke armade s silami, ki so se bojevale v sovražnikovem zaledju. Čeprav slovenske enote niso bile tako številne in niso imele tolikšne ognjene moči kot tiste, ki so prodirale frontalno, so bile enakovreden element v uresničevanju zamisli generalnega štaba JA in podrejenih mu armadnih poveljstev.

Osvoboditev Trsta, zajetje 97. nemškega korpusa in velikih sovražnih skupin na slovenskem Štajerskem in Koroškem so bili plod skupnih vojaških naporov jugoslovanskih narodov, njihovega bratstva in enotnosti. V sklepnih operacijah se je v celoti pokazala njihova bojna solidarnost in medsebojna pomoč.

Tako so oborožene sile slovenskega naroda, ki so ob zmagovitem koncu osvobodilnega boja šteje sedem divizij (ena je bila italijanska), 28 enot v moči

brigade (eno inženirsko, tri italijanske) ter dvanajst odredov (dva mornariška), skupaj z drugimi jugoslovanskimi enotami uresničile cilje, ki si jih je zastavilo osvobodilno gibanje ob začetku vstaje. Bile so prisotne v vseh predelih slovenskega narodnostnega ozemlja in so zagotovile pridobitve ljudske revolucije, ljudsko oblast in narodovo suverenost. Čeprav so se enote JA kasneje morale zaradi pritiskov velikih sil, ki so se že zapletale v »hladno vojno«, umakniti iz Trsta in Koroške, so njihov boj, uspehi in zmage, kakor tudi žrtve, ki so padle v štiriletnem boju, neizbrisne priče o herojskih naporih slovenskega in drugih narodov Jugoslavije, da bi v bodoče živeli na svoji zemlji svobodno, po svoji volji in zakonih.

Za uspešnost narodnoosvobodilne vojske Slovenije gre ogromna zasluga njenemu glavnemu štabu. Od številčno skromnega glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ki je v tesnem sodelovanju in v skladu s smernicami centralnega komiteja KPS uresničevalo v praksi osnovna vprašanja vojne politike in vodilo organizacijo partizanskih čet, se je postopoma razvil v dobro organiziran in razvit partizanski štab s številnimi sposobnimi kadri, dobrimi zvezami ter avtoritativnim vplivom na potek operacij podrejenih enot. *Samostojno je prilagajal obče jugoslovanske strateške, operativne, organizacijske in taktične zamisli slovenskim razmeram in na podlagi lastnih preučevanj problemov določal smernice nadaljnjega razvoja in uporabe slovenskih oboroženih sil.* Usposobil se je in tudi uresničeval uspešno vodenje NOV in POS kot celote ter usmerjal njihovo sodelovanje s hrvaškimi narodnoosvobodilnimi enotami oziroma z načrti vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije.

Vrhovni štab NOV in POJ, zlasti pa njegov vrhovni komandant Josip Broz-Tito, je razvijal samoiniciativo in samostojnost glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet oziroma od srede leta 1943 glavnega štaba NOV in POS, saj je bil tak odnos v skladu z občo jugoslovansko strategijo in taktiko osvobodilne vojne. Z razumevanjem je sprejemal predloge glavnega štaba in z dragocenimi napotki, smernicami in navodili usklajeval osvobodilni boj v Sloveniji z bojem drugih narodov Jugoslavije, opozarjal na nevarnosti in spodbujal slovenske partizane k še večji dejavnosti. Vendar je bilo proti koncu vojne opaziti, ko je bil že velik del Jugoslavije dokončno osvobojen, da posamezniki v aparatu vrhovnega štaba oziroma generalnega štaba JA niso razumeli posebnih okoliščin, v katerih so se bojevale enote NOV in POS v sovražnikovem zaledju, in so zategedelj poskušali formalistično prenašati rešitvi, ki so veljale za že osvobojene kraje, tudi v Slovenijo. Te razlike v pogledih so bile vedno pravočasno odstranjene. Glavni štab NOV in POS je po preimenovanju narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije v Jugoslovansko armado dne 1. marca 1945 postal glavni štab Slovenije in je do sklepnih operacij vodil slovensko osvobodilno vojsko in partizanske odrede.

O taktiki

Okviri, v katerih se je razvijal narodnoosvobodilni boj na Slovenskem, so opredeljevali tudi taktiko osvobodilnih enot. Ozkost operativnega prostora, gostota mreže okupatorskih postojank in komunikacij, različnost okupacijskih sistemov in sil v posameznih pokrajinah ter težnja po prisotnosti partizanskih čet v vseh predelih slovenske dežele so bili nenehno delujoči osnovni dejavniki.

V obdobju 1941/42 so široko razporejene partizanske čete, trdno zasidrane med ljudstvom ter uživajoč podporo organizacij OF in KPS, prebivale v konspirativnih taboriščih v gozdovih in na osamljenih kmetijah, planinskih in lovskih kočah. Taborišča so večkrat menjavale. Premikale so se ponoči. Značilna oblika akcij so bili *nenadni napadi iz zased, uničevanje prometa in mostov, telekomunikacijskih naprav in elektrovodov.*

Akcije partizanskih čet so dopolnjevali manjši napadi, diverzije in sabotaže bojnih in sabotažnih skupin, oddelkov narodne zaščite in članov VOS OF, kar je okupatorskim obveščevalnim organom delalo velike preglavice.

Pomladi 1942 je dejavnost partizanskih čet in narodne zaščite v Ljubljanski pokrajini prerasla v narodno vstajo. Naglo naraščajoče partizanske čete so šle iz gozdov in začele z zasedami *obkoljevati* italijanske garnizije. Ta taktika »*prilepljanja*« *k postojankam je sovražnika prisilila, da je opustil patroljno nadzorovanje ozemlja, umaknil manjše postojanke, na osvobojeno ozemlje pa je skušal vdirati le z večjimi kolonami. Medtem ko so bile prej daljše bitke na zemljišču redkost (Čreta, Dražgoše, Jančeje itd.), so bile zdaj bolj pogoste. Vznemirjevalni nočni napadi na sovražne postojanke in celo na zunanjo obrambo Ljubljane so se razvili v uspešno taktično obliko. Drugod po Sloveniji pa se je spričo hudih razmer še ohranila prejšnja partizanska taktika, značilna za prvo obdobje, le da so na Gorenjskem in Štajerskem enote postale še bolj konspirativne. Uničevanje okupatorskih agentov ter izdajalcev in ova-duhov je bilo sestavni del neizogibnih zavarovalnih ukrepov.*

V veliki italijanski ofenzivi poleti 1942 so se partizanski odredi sprva frontalno upirali, potem pa spretno izmikali sovražni premoči. Razpršitev, ponekod organizirana, drugod pa spontana, ter premiki na področja, ki jih je ofenziva že zajela, so ohranili večino žive sile NOV. Kot odgovor na sovražnikovo akcijo so se postopno oblikovale štiri narodnoosvobodilne brigade, ki so kljub številnim okupatorskim četam z dolgimi pohodi manevrirale po vsej Ljubljanski pokrajini, *ustvarjajoč po potrebi taktično premoč na ožjem zemljiščnem prostoru.* Ta se je občasno še bolj okrepila ob priliki sodelovanja s hrvaškimi partizanskimi enotami. V pozni jeseni in zimi 1942/43 so partizanske brigade prešle v *protiofenzivo*, ki jo označujejo *velika ofenzivnost, napadi v boke in krila ter obkoljevanje.* Če so bile napadene, so se partizanske brigade po možnosti branile do noči, nato pa so se hitro ločile od sovražnika in se premaknile na drugo področje. Osvobojenega ozemlja sploh niso branile. Začele pa so uspešno napadati postojanke (Suhor, Ajdovec), pri čemer so težje orožje nadomeščali *bombaši in minerci.* Izkoriščale so presenečenje. Pri napadih na naseljene kraje so imele veliko sil v zavarovanju, da bi pridobile čas z zadrževanjem intervencijskih sovražnih sil za uničenje napadene postojanke.

Zaledne ustanove vojske so bile skrite v gozdovih na slabo dostopnih krajih. Graditi so jih začeli v začetku poletja 1942, dostop vanje pa je bil dovoljen le določenim borcem in aktivistom. Vse osnovne vodstvene institucije, bolnišnice, tiskarne in skladišča so morale biti *najstrožje zakonspirirane in zamaskirane.*

Brigade so postale trdne vojaške skupnosti, vztrajne v obrambi, odločne v napadu ter sposobne za dolge pohode in manevre. Kot tudi druge partizanske enote so pogosto menjavale svoja taborišča, da bi sovražniku preprečile, da bi jih presenetil in s svojo premočjo obkolil in uničil. *Konspiracija, manever in premik* po boju so bili učinkovito taktično sredstvo tudi drugim enotam.

Potreba po večjih enotah, ki bodo sposobne organizirati *napade na močno utrjene postojanke* ter izvajati usklajene operacije širšega obsega, je narekovala formiranje partizanskih divizij v juliju 1943. To je bila kvalitetna spremembna v načinu izvajanja akcij, ki jo je omogočil tudi razvoj štabov, obveščevalne službe in organov glavnega poveljstva NOV in POS, ki je tedaj postal glavni štab. Ker sta prvi slovenski diviziji dobili tudi nekaj topov manjšega kalibra, sta se lotili zahtevnejših napadov.

Kapitulacija italijanske vojske je popolnoma spremenila obči položaj. Obe diviziji sta se močno okrepili, nastale pa so še tri nove. Narodnoosvobodilna vojska, ki si je pridobila velike količine orožja, streliva in opreme, je držala obsežno osvobojeno ozemlje od Ljubljane do Kolpe ter v Slovenskem primorju in Istri, ki se je kmalu razširilo tudi v zahodni del Gorenjske. Branila ga je nekje *frontalno* (»goriška fronta«, na Kolpi in pri Ljubljani, na obrobju »kobariške republike«), drugod pa na *manevrski način* (Gorenjska), hkrati pa je intenzivno *rušila komunikacije* (proga Ljubljana—Karlovac, Ljubljana—Kočevje itd.), ali pa jih napadala, uničujoč mostove, nadvoze, postaje in tire.

Tudi v nemški ofenzivi, ki je trajala od konca septembra do začetka novembra 1943 in preplavljala Slovensko primorje, Istro, Dolenjsko in Notranjsko, nato pa še zahodni del Gorenjske in zgornje Posočje, se partizanske enote niso spuščale v odločilne bitke. V primeru velike premoči so se izmuznile iz območja sovražnikovega čiščenja in se vračale v predele, ki so jih te že »očistile«. Ta taktika je preprečevala izgube v moštvu in je omogočala ponovno obvladovanje širokega osvobojenega ozemlja.

Ustanovitev dveh korpusov je utrdila sistem poveljevanja. Vse obdobje od konca sovražne ofenzive 1943 do sklepnih operacij pomladi 1945 pravzaprav obeležuje neprekinjeni boj okoli glavnih komunikacij, ki tečejo skozi Slovenijo. Čeprav je okupatorju nekako le uspelo vzdrževati osnovni promet na Balkan, prek Reke na Jadran in proti Italiji, je *moral partizanom prepustiti stalno središčno osvobojeno ozemlje*, v Slovenskem primorju pa ga je mogel obvladovati le od časa do časa in za kratek čas, drugače pa je glavnina okupatorskih in kvislinških čet *morala braniti osnovne železnice in centre*.

Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi, ki je postopno razvila rodove vojske in službe, ustanovila vojaške in politične šole, uvedla sodobno štabno poslovanje, organizirala dobre zveze, zaledno oblast in preskrbo, je postala *razvita partizanska vojska v sovražnikovem zaledju*. S stalno ofenzivnostjo zdaj na tem, zdaj na drugem delu slovenske dežele, je prisiljevala okupatorja, da je moral imeti v *stalni pripravljenosti močne intervencijske sile in rezerve*. Napade partizanskih sil je označevala *nenaдна koncentracija mnogih enot*, včasih celega korpusa na en sam objekt. Od angažiranih enot so poveljstva dajala *največ sil v zavarovanje akcije* in manj v napad, da bi napadeni objekt popolnoma izolirala od ostale mreže posadk in si pridobila čas za *njegovo uničenje*. Topništvo je bilo v času sovražne ofenzivnosti skrito ali zakopano v gozdovih, pri napadih na postojanke pa so ga artilercci pod varstvom pehotne zaščite pripeljali na položaje.

Značilnost NOV in POS je *manever* v ožjih in širših okvirih. Pohod 14. divizije na Štajersko, 30. divizije v Slovensko Benečijo, pogosti pohodi obeh divizij 9. korpusa po notranjih smereh njegovega ozemlja, zdaj proti Trstu, zdaj na Gorenjsko ali proti severu na proggo Jesenice—Gorica so le primeri

takšnega manevriranja. Dejavnost 7. korpusa je morala biti osredotočena okoli glavnih okupatorskih oporišč Ljubljane, Novega mesta in Kočevja, ker je imela cilj razširiti in ubraniti središčno osvobojeno ozemlje.

Po kapitulaciji Italije se je kmalu spremenila tudi taktika partizanskih enot na Štajerskem in Gorenjskem. Čeprav so ohranile značilnost pogostega spreminjanja razporeditve in taborov, so se osvobodile nekoč precej zakoreninjene defenzivnosti in začele napadati postojanke in osvobajati manjša ozemlja, ne da bi zanemarjale napade na komunikacije, okupatorske gospodarske objekte, nemške šole in vrtce itd., saj je tudi to slabilo sovražnikovo moč. Te uspehe je omogočal tudi že močno spremenjen obči položaj, ki ga je spremljal proces razkroja okupatorskega aparata. Na obrobni območjih in na Koroškem so se ostanki stare taktike najdalj ohranili, saj so bile tam partizanske enote preslabotne.

Enote NOV in POS so postale spretne manevrske taktične formacije. To jim je omogočalo ohranitev žive sile in orožja v sovražnih ofenzivah, ki so jih okrepljene okupatorske sile proti koncu vojne prirejale čedalje bolj pogosto.

Glavni štab NOV in POS je organiziral tudi sodelovanje jugoslovanskega letalstva pri napadih večjega obsega, zlasti na železniške komunikacije. Tudi brez takšne podpore so velike enote NOV in POS v podrobno pripravljenih operacijah rušile važne železniške proge (Jesenice—Gorica), na drugih pa velike mostove in viadukte, ki so bili dobro branjeni. Kaže, da bi bili NOV in POS sposobni storiti še več, če bi bili bolje oskrbovani z razstrelivom in strelivom ter s protitankovskimi sredstvi in če bi imeli več primernih sredstev za zvezo in ognjeno podporo.

Proti koncu vojne so se na ozemlju 7. korpusa razvili frontalni boji v okviru obrambe sredščnega osvobojenega ozemlja. V teh vztrajnih in ogorčenih bojih so borci NOV in POS pokazali svojo vrednost tudi v žilavi, z manevrom pretkani obrambi. Uporabljali so, kot že mnogokrat prej v podobnih okoliščinah, *skrbno vkopavanje na položajih, minska polja, taktične rezerve* in podobno.

V drugem delu osvobodilne vojne so NOV in POS imeli razen rodov in služb tudi posebne *jurisne bataljone in čete ter teritorialne enote*. Hkrati s partizanskimi odredi, ki so branili manj važne smeri in področja, so ozemlje nadzorovali bataljoni in brigade *vojske državne varnosti (VDV) oziroma narodne obrambe* (1. slovenska divizija NO) ter enote, ki so bile pri komandah *zaledne vojaške oblasti*. Narodnoosvobodilni odbori so razpolagali še z oddelki *narodne zaščite*, ki je imela nalogo vzdrževati javni red.

Tak sistem organizacije oboroženih sil slovenskega naroda je omogočal stalen nadzor ozemlja tudi v primeru, če so bile operativne enote odsotne na nekem področju zaradi opravljanja bojnih nalog.

V *sklepni operacijah* so slovenske enote usklajevale svojo taktiko z enotami armad JA, ki so prodirale proti severnim in zahodnim mejam Jugoslavije po načrtih generalnega štaba. Proti operativnim ciljem so se spričo svoje lahke oborožitve in opreme premikale največkrat izven glavnih dolinskih poti in so se nenadno pojavljale na sovražnikovih bokih in krilih ter postavljale sovražnim skupinam zapore. Ko sta diviziji 9. korpusa v hitrem pohodu prodrli s Trnovskega gozda čez Vipavsko dolino in Kras pred Trst, Tržič in Gorico, je posebna enota 30. divizije v moči okrepljenega bataljona prodrla skozi nemške obrambne položaje v notranjost Trsta že v noči na 1. maj, kar je hkrati s vstajo v Trstu onemogočilo sovražniku organizirano obrambo mesta. Ob upo-

rabi partizanske taktike so se slovenske partizanske narodnoosvobodilne enote pojavile na Koroškem že v času, ko so bile še močne sovražne grupacije v severni Sloveniji. Preprečile so jim hiter premik na avstrijsko ozemlje. Morale so se predati na jugoslovanskih tleh.

Lahko ugotovimo, da je bila *usklajenost frontalnih operacij jugoslovanskih armad z akcijo lahkih brigad in odredov pod vodstvom glavnega štaba Slovenije v boke in hrbet sovražnih skupin prednost jugoslovanskih osvobodilnih sil na slovenskem področju, ki je omogočila skoraj popolno uničenje okupatorskih in kvistlinških enot, ki so se umikale iz Jugoslavije.*

*

Strategijo in taktiko slovenskih narodnoosvobodilnih oboroženih sil so opredeljevali cilji *sovražne okupacije slovenskega ozemlja, nevarnost popolnega uničenja Slovencev* in dejstvo, da si je osvobodilno gibanje slovenskega naroda zastavilo razen cilja osvoboditve tudi *cilj združitve vseh Slovencev.*

Takšni obči cilji so zahtevali *stalno prisotnost osvobodilnih enot* v vseh predelih slovenskega ozemlja oziroma njegovo neprekinjeno pokrivanje z operativnimi enotami. Partizanske čete Slovenije *niso smele zapuščati ozemlja* in so morale stalno prilagajati svojo taktiko možnostim boja. Cilj OF, da se v narodnoosvobodilnem boju združi vsa Slovenija, so uresničile že sredi leta 1944, potem pa se je akcija NOV in POS čedalje bolj usklajevala z akcijo glavne narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. V sklepnih operacijah so slovenske enote omogočile s svojim usklajenim delovanjem uresničitev operativnih načrtov JA za popolno osvoboditev Jugoslavije in priključitev Slovenskega primorja.

V tako težavnih okoliščinah, v kakršnih so se bojevale enote NOV in POS, bi boj ne bil mogoč, če bi ne imele trdno organiziranega in močnega zaledja v Osvobodilni fronti slovenskega naroda.

OPOMBE

Kot poskus sintetičnega podajanja osnovnih vojaških vprašanj v slovenski osvobodilni vojni je ta prispevek pripravljen na podlagi izsledkov dolgoletnega dela v okviru pripravljanja rokopisa o obsežnem pregledu vojnih dogajanj v Sloveniji. Zategedelj in tudi spričo tehnične nemožnosti, da bi nadrobno navedli neposredno dokumentacijo, dajemo le osnovno literaturo, urejeno po abecednem redu avtorjev oziroma naslovov del, ki se nanaša na sklepe in trditve v prispevku ter se na nek način dotika teh vprašanj.

Osnovna literatura in viri:

Lado Ambrožič, *Pohod Stirinajste*. Nova Gorica 1967. — Lado Ambrožič, *Partizanska protiofenziva*. Ljubljana 1967. — Aleš Bebler, *O nekaterih značilnostih vstaje leta 1941 v Sloveniji*. Naša obramba, Ljubljana 1970, št. 7. — Dušan Bravničar, *O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji leta 1941, o nastanku in vlogi narodne zaščite*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, II, Ljubljana 1961, (str. 53—98). — Delo, glasilo Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije 1941—1942, ponatis. Ljubljana 1947. — Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1941—1945, knjige 1, 2, 3 in 4. Ljubljana 1962, 1964, 1966 in 1968. — Drugi kongres Komunistične partije Slovenije, Ljubljana 1949. — Drugi svetski rat. Pregled ratnih operacija, knjige 1, 2, 3, 4 in 5. Beograd 1957, 1961, 1964, 1967 in 1970. — Tone Ferenc, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji 1943*. Maribor 1967. — Tone Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945*. Maribor 1968. — Tone Ferenc, *Poslednji dnevi vojne v Sloveniji*. Naša obramba, Ljubljana 1970, št. 6. — Jesen 1942 v Sloveniji, *Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča*. Ljubljana 1963. — Edvard Kardelj, *Pot nove Jugoslavije*, govori in članki iz narodnoosvobodilne borbe 1941—1945. Ljubljana 1946. — Edvard Kardelj-Sperans, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana 1939. — Ladislav Klauta, *Na bojni črti Osemnajste*. Ljubljana 1969. — Boris Kidrič, *Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in*

sedanja politična situacija v Sloveniji. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1960, I, št. 1 (str. 7—51). — Boris Kidrič, Tri leta Osvobodilne fronte, osvobojeno ozemlje 1944. — Zdravko Klanjšček, Narodnooslobodilački pokret u Sloveniji u prvoj polovini 1943. godine. Zbornik radova »Neretva — Sutjeska 1943«, Beograd 1969. — Zdravko Klanjšček, Pripreme za oružani ustanak u Sloveniji (april—julij 1941. godine). Vojnoistorijski glasnik, Beograd 1971, št. 2. — Zdravko Klanjšček, Vloga slovenskih partizanskih čet v procesu razvijanja »države v državi«. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VI, Ljubljana 1966 (str. 393—399). — Ivan Križnar, Slovensko domobranstvo. Ljubljana v ilegali, knjiga 4, Ljubljana 1970. — Ivan Križnar, Socialna in politična pripadnost borcev partizanskih enot na Gorenjskem in Štajerskem. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VI, Ljubljana 1966 (str. 315—336). — Dušan Kveder, Kaj pomeni ustanovitev prve slovenske brigade. Borec, št. 3, Ljubljana 1966. — Dušan Kveder, Prva tri obdobja razvoja narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije. Slovenski zbornik 1945, Ljubljana 1945. — Ljubljana v ilegali, knjige 1, 2, 3 in 4. Ljubljana 1959—1970. — Metod Mikuš, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, knjigi 1 in 2. Ljubljana 1960 in 1961. — Metod Mikuš, Specifični elementi v NOB (revoluciji) jugoslovanskih narodov. Zgodovinski časopis XV, Ljubljana 1961 (str. 5—63). — Metod Mikuš, Zgodovina slovenskega narodnoosvobodilnega boja. Ljubljana 1970. — Naša vojska, organ Glavnega štaba NOV in POS 1943—1945 (Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani). — Alenka Nedog, Tone Tomšič. Ljubljana 1969. — Miha Marinko, O nekaterih posebnostih prve faze vstaje v Sloveniji. Vstaja jugoslovanskih narodov. Ljubljana 1965. — Oslobojilački rat naroda Jugoslavije, druga izdaja, knjigi 1 in 2. Beograd 1963 in 1964. — Oslobojilački pohod na Trst četvrtje jugoslovenske armije. Beograd 1952. — Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja. Gorica 1965. — Janko Pleterški, Osvobodilna fronta slovenskega naroda in program zedinjene Slovenije. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja VI, Ljubljana 1966 (str. 233—244). — Franček Saje, Belogardizem, druga izdaja. Ljubljana 1962. — Slovenski partizan, organ Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet (Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani). — Miroslav Stepančič, Iz osvobodene Dolenjske v belo Ljubljano. Naša obramba, št. 5, Ljubljana 1970. — Vlado Strugar, Osvobodilna vojna v Jugoslaviji. Ljubljana 1967. — Zbornik dokumenata i podataka o narodnoosvobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, II tom, Dokumenta Vrhovnog štaba i Centralnog komiteta KPJ, knjige 1—11. — Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov, VI, Boji v Sloveniji, knjige 1—13; ista zbirka del srbohrvaščini, knjige 14—17; ista zbirka, rokopis v srbohrvaščini, 18. in 19. knjiga.

О СТРАТЕГИИ И ТАКТИКЕ НАРОДНООСВОБОДИТЕЛЬНОЙ АРМИИ И ПАРТИЗАНСКИХ ОТРЯДОВ СЛОВЕНИИ

Резюме

Стратегия Народноосвободительной армии и партизанских отрядов Словении отражает общую военную политику суверенного освободительного движения словенской нации. Она определяет основные вопросы подготовки и применения словенских вооруженных сил для достижения целей народноосвободительного движения посредством вооруженных действий, являясь одновременно конкретной формой общей югославской стратегии в народноосвободительной войне, отвечающей положению в Словении. Она была создана как часть общей политической стратегии КП Словении, начавшей после вражеской оккупации югославской части Словении новый этап великой борьбы революционных масс словенской нации для объединения его частей, для освобождения всей страны от оккупантов, для прогрессивных общественных перемен.

В восстании и освободительной борьбе проявились два основных стратегических фактора: Освободительный фронт (ОФ) как боевая организация словенского народа, как мощно организованный массовый тыл, обуславливающий существование вооруженных сил, и партизанские отряды как вооруженный кулак движения. Последние явились результатом организованной деятельности КП Словении и ОФ и старались захватить своими выступлениями всю Словению. Поскольку существовало большое количество воевых центров, а действия партизанских отрядов и Народной защиты приобретали массовый характер, преемственность в развитии освободительной борьбы была обеспечена.

В Словении, где оккупанты располагали густой сетью своих опорных пунктов, где существовало обилие путей сообщений, на которую оккупанты смотрели как на важнейший плацдарм в географически уязвимой области, освобожденные

партизанами территории могли возникнуть только в результате постепенного развития боевых действий, включая народное восстание, на обширных просторах.

Ввиду бессилия оккупантов, уничтожить подвижные и имевшие корни в народе освободительные части, последние переросли в мощные народноосвободительные вооруженные силы. Эти вооруженные силы в борьбе объединили всех словенцев, разделенных между различными империалистическими державами. После капитуляции Италии они обезоружили заметную часть итальянских оккупационных войск и разбили на голову отряды коллаборационистов. В ходе народноосвободительной войны была осуществлена стратегическая цель объединения всех словенцев; непрерывно растущие народноосвободительное войско и партизанские отряды Словении вели упорные бои за сохранение центральных освобожденных территорий, нападали транспортные магистрали оккупантов и утверждались во всех словенских областях. Успешные завершающие операции для освобождения страны явились следствием умелого тактического и оперативного сочетания действий югославских войсковых частей, продвигавшихся фронтально, с действиями словенских частей, находившихся в тылу противника. Занятием Триеста и выходом на линию реки Соца (Изонцо) была в стратегическом отношении обеспечена цель, чтобы власть принадлежала силам, выполнявшим и выполнившим освободительную миссию.

Стратегическими требованиями определялись основы тактики. Последняя отличалась маневренностью, внезапностью, приспособлением к местности и ситуации и нахождением самых подходящих форм военной организации.

OBRAVNAVA

J a k a A v š i č : Tovariš Zdravko Klanjšček je po mojem mišljenju zelo natančno in pravilno obdelal strategijo in taktiko narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji. Presenečen sem s to poglobljenostjo in s pravilnostjo postavk, ki jih je tovariš Klanjšček navedel. Po tolikih letih intenzivnega dela v Sloveniji na tem problemu, je to res končni uspeh, po mojem mnenju zavidanja vreden. Lahko bo služil kot učbenik za vse, ki bodo v naslednjih takšnih primerih uporabljali splošno ljudsko obrambo. Splošna ljudska obramba se bo morala ravnati po teh načelih. Rad pa bi omenil vprašanje, ki je bilo pomembno že tudi v drugih referatih. To je narodnostno vprašanje, zakaj slovenski boj se je razvijal v posebnih slovenskih okoliščinah. To se pravi, v Sloveniji je nastala, čeprav pod vodstvom KPJ, vendar neka posebna enota narodnoosvobodilnega boja in sicer v okviru enega naroda. Narod kot družbeno enoto je organizacijsko priznala KPJ že, recimo od leta 1934 naprej. Zaradi tega je bil tudi formiran Pokrajinski komite kot komite, ki je prevzel politično vodstvo v vojnem času, pa tudi vojno vodstvo po smernicah KPJ Jugoslavije. Zaradi tega so se pri nas razvile neke posebne okoliščine, zato ker so bile priznane narodnostne posebnosti, v tem pogledu posebni jezik. O tem hočem nekaj povedati. Torej o jeziku, ki je bil v narodnoosvobodilnem boju Slovenije v celoti priznan in uveljavljen, in to od poveljevanja pa do celotnega kulturnega udejstvovanja v narodnoosvobodilnem boju Slovenije. To pa je imelo velik pomen, velik značaj za patriotizem borcev, za širino, katero je narodnoosvobodilni boj v Sloveniji dosegel, pa tudi pomen za nadaljnji razvoj slovenskega naroda. Zaradi tega sem se nekajkrat zavzemal za to, da bi obravnaval vprašanje edinosti. Danes je pred menoj tovariš Stanišić govoril o edinosti in mislim, da je resnično treba vzeti vso našo armado kot edinstveno armado. Vendar je treba po sestavi po

notranjem razmerju razlikovati to edinstvo na ta način, da se lahko, in to je tudi potrebno, daje borcem še naprej, tako kot v narodnoosvobodilnem boju, možnosti, da so v svojem kulturnem okolju v armadi, v kateri se bodo borili za cilje celotne Jugoslavije in po smernicah naše celotne jugoslovanske skupnosti. Dejansko mislim tudi na tole, da je treba in da je možno izvršiti organizacijo armade na ta način, da vojaki, ko stopijo v vojaške enote, lahko uživajo ugodnost uporabljati svoj jezik. To se pravi, če bi jih razporejali v osnovne enote po nacionalnosti, je mogoče, da bi imeli kakor v osnovni šoli, ravno tako tudi v armadi pouk in poveljevanje v svojem jeziku, ne pa v jeziku enega naroda, ker bi to bilo velikega pomena za borbeno sposobnost. Nobene škode ne bi bilo za enotno nastopanje proti sovražniku. Že vrh federacije naše države imamo takšen, da upošteva interese vseh njenih sestavnih delov, vseh narodov in narodnosti. S tem je že zagotovljena enotnost, edinstvo, o kateri je govoril tudi tovariš Stanišić. Toda izvajanje, tehnika, kako naj se to izpelje, je lahko samo takšna, da zadovolji narodnostne potrebe: kulturo, jezik, vse okolje, v katerem se vojak čisto drugače in bolje počuti, če je v takšnih narodnostno domačih okoliščinah. To smo zelo dobro občutili med NOB, ko ne bi niti mogli držati takšne širine, če ne bi imeli čisto narodnostne armade, ki pa je delala zelo verno in predano za skupne ideje. In ravno zaradi tega, ker so bile te narodne potrebe upoštevane, trdim, da sta bila predanost in patriotizem v boju velike večja, kakor pa bi bila, če bi vsiljevali našim borcem, kar je imela stara Jugoslavija. Spominjamo se, da je tovariš Tito, mislim da je bilo to leta 1943 poslal telegram kominterni, da je bil glavni razlog za razpad Jugoslavije nerešeno narodno vprašanje. Zato je tudi na drugem zasedanju AVNOJ, naravno, vsi vemo to, prišlo do federativne ureditve države. Ker pa je federativna ureditev, to se pravi upoštevanje narodov za celotno življenje, notranje življenje v naši državi, je zato tudi armada nujno tako urejena. Težko je razumeti tistim, ki so bili v centralnih enotah, recimo v srbohrvaških, da smo tudi tam imeli dalmatinske brigade, pa krajiške, da smo imeli brigade itd. in divizije iz vseh narodov in pokrajin Jugoslavije prvenstveno sestavljene po narodnostih. Tisti pa, ki so bili v Sloveniji, na primer, za te je bilo popolnoma jasno, da je notranji karakter vojaških enot nujno dati takšen, ki zadovoljuje narodnostnemu principu. Torej, iz tega sem izhajal, in iz tega mislim sem dal tudi predlog naši armadi, da bi upoštevala pridobitve NOB, ki so bogate v tem pogledu. Če pogledamo referat, ki ga je napisal Zdravko Klanjšček, bomo videli, kako je bilo vedno upoštevano, pri vsem formiranju enot, in tudi pri uporabi enot in celotni strategiji slovenskega NOB, da se opira na nacionalni princip, brani in osvobaja svoj narod in hkrati druge. Stremi za tem, da pokrije celotno ozemlje, da pómaga povsod iz ene pokrajine v drugo pokrajino države, da se razširi, vse to je treba v takem narodnoosvobodilnem boju in vsakem boju zelo upoštevati. Prepričan sem, da v katerikoli sledeči vojni ne bo tako enostavno, ker bodo v veliki meri tuji propagandni elementi vse slabosti naše armade izkoristili, če mi ne bomo imeli urejene naše notranje nacionalne zadeve tako, da bomo upoštevali sestav naše države kot celote. Nihče, po mojem mnenju ne pričakuje in ne misli, da naj bi prišlo do stapljanja narodov oziroma da bi nastal en jezik, ampak da se ohranijo jeziki, da se ohranijo narodi in da se kot takšni ti narodi enako razvijajo. Morajo imeti gotovost za svoj obstanek, morajo biti popolnoma varni pred nekim poskusom likvidacije tudi še tako malega naroda ali pa tudi narodnosti. Mi smo v narod-

noosvobodilnem boju do teh dragocenih izkušenj empirično morali priti. Naša ideologija ima jasno stališče enakopravnosti. Dolgo časa je trajal boj in v tem času smo dosegli velike uspehe in tudi končni uspeh prav na upoštevanju narodnostnega principa. Ne bom šel v podrobnosti referata tovariša Klanjščka, ker ga imam za zelo koristnega in dobrega, ampak sem pri tem hotel dopolniti in opozoriti na vse to, kar je temelj za edinstvo našega boja, pa tudi za nadaljnji razvoj. Izkušnje, ki jih na novo odkrivamo pri razglabljanju našega NOB, so ravno v tem smislu in zato, da pride JLA do koristi, kako se je treba ravnati tudi za naprej.

(Odgovor na obravnavo referata):

Zdravko Klanjšček: Moj nastop ima značaj odgovora in obravnave. Če sem s svojim sporočilom o nekih osnovnih značilnostih vojaške dejavnosti v Sloveniji pod naslovom O strategiji in taktiki NOV in PO Slovenije, ki je pripravljeno na podlagi dosežkov dolgoletnega raziskovanja dinamike osvobodilne vojne slovenskega naroda za nek širok in celoten pregled vojaških operacij v Sloveniji, dosegel to, da opozorimo vse, ki se bavijo z vojaško zgodovino, na vprašanja povezanosti splošnih ciljev osvobodilnega gibanja slovenskega naroda z dejavnostjo njegovih oboroženih sil in na vprašanja, da sta se jugoslovanska strategija in taktika osvobodilne vojne pojavljala v posebni in stvarni obliki kot strategija in taktika NOV in PO Slovenije, potem sem več kot zadovoljen.

Vsekakor pa to sporočilo, zlasti s stališča, ali povsem odgovarja na vsa vprašanja teme, oziroma ali je kompletno, ne pomeni zadnje besede. To je tema neke celotne monografije. Med nadaljnjim raziskovanjem bo mogoče najti še veliko spoznanj in tudi to pot ni bilo mogoče spričo ozkega prostorskega okvira prikazati vsega, do česar smo prišli. Vendar menim, da je tudi to, kar smo skušali obrazložiti, doseglo svoj namen, če je opozorilo sodobne vojaške zgodovinarje na dejstvo, da ta tehtna vprašanja novejšje vojaške zgodovine Jugoslavije niso preprosta in enostavna, temveč da se tudi na tem, dovolite, da tako povem, »sektorju«^o zgodovine, moramo vseh vprašanj lotevati z dialektično metodo, s stališča povezanosti jugoslovanske vojaške zgodovine z zgodovino, cilji, okolnostmi in razmerami slehernega od jugoslovanskih narodov. Šele takšen pristop, ki bo upošteval tudi posebne razmere, interese in dinamiko vojne ter ga raziskoval kot družben pojav na ozemlju vsakega naroda posebej, bo lahko dal realno sliko narodnoosvobodilne vojne v Jugoslaviji kot celote.

Vzemimo stvaren primer, ki ga sicer nisem vnesel v svoje sporočilo, vendar je v neposredni zvezi z mojim sklepom razprave o njem. O tem sem sicer govoril tudi na posvetovanju o Osvobodilni fronti slovenskega naroda leta 1966, vendar moram isto ponoviti tudi tukaj zaradi sledov enakega pristopa k problemom Slovenije v referatih, ki smo jih slišali in brali na tem posvetovanju. V mislih imam napačno interpretiranje prvih partizanskih enot na slovenskem ozemlju v letu 1941.

Kot je že na sploh znano, prve partizanske enote v Sloveniji v letu 1941 niso nosile imena odred. Ta izraz so namreč prevajali iz dokumentov vrhovnega štaba tedanjega časa v slovenščino z izrazom oddelek. Toda partizanskim oddelkom je slovensko vojaško-politično vodstvo še pred posvetovanjem v Stolicah dalo določeno stvarno obliko, in sicer že v prvem osnovnem dokumentu, ki je ohranjen, v Partizanskem zakonu. To je oblika, ki je ustrezala slovenskim

izraznim pojmovanjem in drugim razmeram. Imenovalo jih je čete, ki so se združevale v bataljone. In zdaj, kaj se dogaja v naših splošnih jugoslovanskih prikazih NOB in v drugih delih? Ne sicer povsod, toda našli bomo marsikje: v Sloveniji ni odredov. Zaradi ene same terminološke razlike pri opisu stanja partizanskih enot Jugoslavije v letu 1941 kot celoti, številni avtorji enostavno zanemarjajo Slovenijo, ker štejejo le odrede, ki so bili v tistih pokrajinah Jugoslavije, kjer so prve enote imele takšno ime, ali pa morda povedo še to, da so bili odredi povsod, razen v Sloveniji, kjer so bile čete. Toda eni in drugi ne opažajo dejstva, da so številni »pravi« odredi tudi šteli, nekje celo praviloma, zlasti na ozemljih, na katerih ni bilo množične vstaje, okoli 30—50 borcev, kolikor so štete po večini čete v Sloveniji, ki jih je bilo v letu 1941 kar 31.

Med odredi, ki so nastali na področjih, kjer ni bilo množične vstaje, in četami v Sloveniji pravzaprav ni nobenih razlik v ognjeni moči, enaka pa je tudi njihova vojaška in politična vloga v dviganju ljudske vstaje. Po drugi plati pa lahko odrede, ki so kot oblika vojaške organizacije nastali na področjih z množičnim značajem vstaje in kjer so se pojavila tudi osvobojena ozemlja, primerjano glede na formacijo, moč in oborožitev z odredi, ki so v Sloveniji nastali poleti 1942, se pravi, po posvetovanju v Stolicah.

Pri analizi celotnega jugoslovanskega prostora se je torej potrebno poglobiti v dejansko stanje in jemati za merilo nekaj, kar je otipljivejše in stvarnejše od preprosto in formalistično pojmovanega naziva enot.

Premajhno poglobljanje v takšna in podobna dejstva prinaša vsekakor mnogotero škodo. Ne samo, da ni podana pravilna podoba o moči in intenzivnosti vstaje v Jugoslaviji kot celoti, saj so uspešna rast in odločnost, s katero je osvobodilno gibanje v Sloveniji ustvarjalo in obnavljalo razbite čete, ter kvantiteta partizanskih sil v Sloveniji pomenile močan element osvobodilne vojne kot celote, element, ki je imel strateški značaj, temveč se hkrati ustvarja vtis o slabo razviti vojaški organizaciji v Sloveniji. To je vsekakor napačno, kakor bi bilo, na primer, napačno, če bi nekdo začel računati, koliko je bilo v Sloveniji čet na 100.000 prebivalcev in koliko bi jih potem morale biti v Jugoslaviji in kakšna bi naj bila potem ta vojaška moč.

Da bi se izognili takšnim formalističnim pristopom in dali nek skupni imenovalac vsem različnostim, ki so zanesljivo ena od značilnosti jugoslovanske vstaje, je potrebno po mojem mnenju med prve enote in odrede šteti tudi partizanske čete v Sloveniji na enak način tako, da bi vse prve enote razdelili v primerne skupine glede na njihovo moč in ne glede na njihov formalni naziv.

